

МАРИНА ТА СЕРГІЙ
ДЯЧЕНКИ

ВОВЧА
СМІР

 FOLIO

Марина та Сергій Дяченко

Вовча сить

**Серія «Світи Марини
та Сергія Дяченків»**

Текст предоставлен правообладателем

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=65717837

Дяченки М. та С. Вовча сить: Фоліо; Харків; 2019

ISBN 978-966-03-8761-4

Аннотація

Що може бути безглуздішим за цивілізацію розумних овець? Дикий експеримент, авантюрний і відверто невдалий... Невдалий? Та де там! Живуть. Міста будують. Ферми. Маячки винайшли, щоб від вовків захищатися. І що далі? Уперед до процвітання і цивілізації?

А якщо вовки придуть знову і почнуть жерти отару... А поруч – така спокуслива людська цивілізація... В обмін на твою власну вовну вона обіцяє багацько – захист, їжу, порятунок твоїх дітей... Однак за це, можливо, доведеться через кілька поколінь заплатити й розумом. Чи багато хто обере такий шлях? Авжеж...

Та дехто із цим не погодиться. І почне виживати по-людськи – борючись не на життя, а на смерть із сірими хижакими. І навіть принесе себе в жертву заради свого народу...

Окрім «Вовчої ситі», до видання також увійшли повісті «Бастард», «Горіла Вежа» та кіноповість про слов'янську султаншу Роксолану «Оксамит і сталь».

Содержание

Оксамит і сталь	6
Бастард	79
Пролог	79
1	83
2	107
Конец ознакомительного фрагмента.	115

Марина та Сергій Дяченки

Вовча сить

Повісті

© В. С. Бойко, переклад українською, 2019

© Ю. Є. Нікітін, ілюстрації, 2019

© І. М. Дубровський, художнє оформлення, 2019

© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2017

© Марина та Сергій Дяченки, 1994

*** * ***

Оksamит і сталь

Весільна процесія прямувала до церкви, що стояла на пагорбі. Сталося це в спекотний літній день на околиці містечка, яке потопало в яблуневих садах, купалося в тихій річці Липі. На обрії зеленіла смуга лісу, а перед нею розкинулися поля дозрілої пшениці, що всміхалися небу синіми волошками. Чути весільні пісні...

Йшов 1520 рік. Святкували в Рогатині, неподалік від Львова.

Наречена – п'ятнадцятирічна Настя Лісовська в білому весільному вбранні вражала своєю красою й веселощами. Її суджений Степан, старший на кілька років, не зводив із неї очей, видно було – закоханий без пам'яті.

Лунає сміх, жарти, грає музика. Тільки мати Настусі, йдучи поруч зі своїм чоловіком, отцем Іваном, тихо скаржилася йому:

– Нехай Бог дасть щастя нашій дитині. Але не більше богугодне діло зробила б вона, якби пішла в черниці? Ой, стала б у пригоді нашій гнаній православній церкві. У Насті великий розум... І набожна вона... Скільки ж тих книг перечитала... І я дала обітницю – як оклигає після цієї страшної хвороби, стане Божою дочкою... І вона ж готувалась... А тут цей Степан. Хороший хлопець, але...

– Та ну тебе, стара, нехай дитина радіє життю... – усміхав-

ся священник, потіючи у своїй рясі. – Ти ж про онуків мріяла...

– Твоя правда... – погодилася з чоловіком.

Молодята з друзками наближалися до церкви, коли раптом Настя, побачивши циганку, повернулася до неї, простягаючи долоню. Мати її так і застигла на місці.

– Насте! Та що ж ти робиш?

І навіть добродушний отець Іван насупився і загудів гучним басом:

– Так не годиться, дочко! Тільки Бог визначає твою долю!

Але Настя тупнула ніжною і розсміялася:

– Та чого ж тут боятися? Бог могутніший від ворожки! Чи не так, батюшко?

Промовчав священник, а Степан засунув руку в кишеню і висипав на ворожку жменю дріб'язку. Це вирішило справу.

Настуня радісно кинулася до нього, пригорнулася, а циганка почала вдивлятися в її ліву руку. Потім у напруженій тиші ламаною мовою заговорила, дивлячись то в обличчя, то в долоню Настуні.

– Твій чоловік багатий, ах, який багатий. Дуже багатий! Могутній! І любитиме тебе, як лев...

Усі подивилися на Степана. Він опустил очі і весь зашарівся. А ворожка вже не говорила – кричала, входячи в дивний екстаз:

– Бачу далеку дорогу... по чорнобилю... перекотиполе... перекотиполе... Бачу... бачу тебе в перлах... І білі шовки на

ніжках твоїх... І червона кривця на ручках твоїх...

Усі презирнулися. Настала тиша. Настя трохи розгубилася, рука її затремтіла, але вона не прибрала її.

– Матимеш двох синів, як Єва... – вела далі циганка. – І два весілля, а одного чоловіка!

– Ха-ха-ха! – не втрималися подруги, а Настя теж засміялася. – Навіть два весілля і одного чоловіка? Як же це?

– Ото плете! – сердилася мати. – Хіба таке ворожать перед вінчанням? Досить!

Циганка зникла. Отець Іван підніс праву руку над молодятами й урочисто перехрестив їх. Настя пригорнулася до розгубленого Степана, і він посвітлішав на виду. Всі знову попрямували до церкви, яка вже відгукнулася прозорим дзвоном. І злетіли в небо лелеки, що звили гніздо біля самісінького купола.

На порозі молодих зустрів священник. Але в мить, коли Настуня з подружками зробили крок на першу сходинку церкви, сталося щось страшне.

Удалині почулися крики. Уривчасті, пронизливі крики. Всі занепокоїлись і заметушилися. Раптом:

– Татари йдуть!

– Алла-гу! – пролунали дикі крики уже з вулиці й з усіх боків. Весілля миттєво розлетілося серед страшного переполоху. Кожен рятувався де міг. Хто в саду, хто між будинками, хто в заростях річки Липи, що протікала неподалік.

Вулиця вже була заповнена татарськими вершниками. Во-

ни з диким криком мчали вперед. Густі гриви та хвости їхніх негарних коней, «бакематів», досягали землі. Багато весільних гостей були вже в їхніх руках – на арканах. Із передмістя доносилося ревище худоби. Тут і там клубочився дим...

Степан на руках заніс Настю до церкви, зачинив двері й побіг рятувати батьків.

А Настя кинулася до ікони Богоматері, впала на коліна, почала молитися, стискаючи до болю руки.

Сумно, як жива, дивилася на Настю Матір Божа з Немовлям на руках.

Гарячково задзвонив і раптом замовк дзвін.

За спиною дівчини щось ламалося, тріщало, вило, захлиналися. Вона не оглядалася. Молилася...

Раптом на її плече, на білу весільну сукню опустилася чорна долоня з брудними нігтями. Смикнула...

Дівчина знепритомніла. І в ту мить, коли падала на підлогу з вінком на голові, в круговерті світу, темряви та вогню їй здалося, що по щоці Богоматері скотилася сльоза.

Вели татари бранців Диким Полем, Чорним Шляхом ординським... Чорним звали тому, що бродило по ньому чорне нещастя, вбивство, грабіж, «чорна смерть» – чума, і чорні від горя невільники... І земля тут по природі чорна, а татарські коні, витоптавши траву, відзначили на ній чорну смугу шляху.

Стогін і мука...

Полонених чоловіків гнали пов'язаних, а жінок тільки під посиленням конвоєм. Хворого селянина, який не міг більше йти, вбили на місці. Інших «пригощали» ременями з вузлами для болю...

Настя в запиленій білій весільній сукні, у розірваному черевичку, йшла на аркані за чорними татарськими мажами¹, бігла за дикими кіньми на ремені, непритомніючи під регіт ординців... Піт солоний заливав їй очі, червона кров стікала краплями з її ніжок на тверде коріння, на степову сон-траву.

Розпечене повітря тремтіло, народжуючи міражі – оманливі привиди степу...

– Денгіс! Денгіс! – раптом почулися крики.

– Море! Море, – прошепотіли змарнілі вуста полонених. Перед очима Насті простягалася широка гладь води в червоній заграві нового дня. Побачила білу від піни хвилю морського припливу й почула його гучний, ритмічний шум. Усі зупинилися. Пожвавилися, зітхнули так, нібито тут закінчились їхні муки...

Повільно увійшла в воду, змочила обличчя. Хотіла попити, але не змогла.

– Солона?! – здивувалася дівчина і раптом усміхнулася. Побачив це старший із татар, засміявся, поцілував: «Ай, красивий Хюррем! Усміхнений Хюррем!»

Нескінченим і загадковим було Чорне море. Як доля.

¹ Возами.

Страшна Кафа, столиця работоргівлі, потопала в сутінках. У великій кімнаті, де горіли свічки, поважна жінка навчала молодих дівчат пестошів. Учила на дерев'яних фігурах. Хто роздягав свою колоду, хто вже сидів на її колінах, хто ніжно і гаряче цілував.

Це була школа невільниць. Настуня і тут не сумувала – замість того, щоб роздягати свого «чоловіка», вона накрутила на його голові тюрбан немислимих розмірів. Наставниця тільки головою хитала...

Удень сиділа в шкільній кімнаті на плетеній рогожі, підібгавши під себе ноги. Сиділа як усі, але відрізнялася від інших дівчат. Жадібно слухала вчителя, поважного турка Абдуллаха, запитання йому задавала. І він, не приховуючи задоволення, щось читав їй зі священної книги – Корану...

Коли переходили зі школи до спального будинку, Настя побачила крізь залізну огорожу, недбало забиту дошками, страшне видовище: на вулиці звивався від болю оголений невільник у ланцюгах із клеймом на обличчі, вистогнуючи тільки два слова українською: «О Боже!.. Господи!» Саме зараз спускали на нього великих голодних собак...

Настя не змогла дивитися далі. Ковтнула повітря, притулилася спиною до огорожі.

– Що ж вони роблять? – прошепотіла.

– Так карають турки непокірних, – байдуже сказала стара служниця-українка, прибираючи у дворі, і підійшла до Насті.

– Які вони жорстокі до нас... – здригалася Настя від стогонів.

– Та й самі до себе, – мовила служниця. – Розповідають, що наш султан Селім, коли зайняв престол, убив своїх братів і їхніх синів... Наказав їх задушити і спостерігав за цим злом на власні очі... Що їм раби. Ми для них, як трава під ногами.

Не змогла Настя більше чути стогонів, затулила вуха руками, присівши на землю...

І вранці знову жадібно, як губка, вбирала кожне слово вже іншого вчителя, високого генуезця, який показував щось на великій карті, де вже можна було помітити обриси щойно відкритої та завойованої Америки... І знову Настя була невгамовна, запитувала, сперечалася, викликаючи усмішку й інтерес європейця.

Увечері, коли всі відпочивали, читала арабську поезію, потроху розбираючи невідомі слова. Раптом пролунав церковний дзвін – Настя кинула книгу, занурилась у спогади, шепотіла молитву «Отче наш...».

І знову жадібно вчилась, і шановний Абдуллах із задоволенням давав їй книги, вів із нею особисті бесіди, дивуючись допитливому розуму чужинки.

День змінював ніч, весна змінювала осінь.

...Уранці крізь щілину дивилася – не могла відірватися – на християнську церкву, яка стояла навпроти школи. Символом її був розірваний ланцюг, прибитий над входом до церк-

ви. До Насті притулилася нова рабиня, теж українка:

– Чому вони так їдуть? Що це за церква дивна?

У цей момент із церковних воріт виїжджали на ослах два ченці, повернені обличчями до ослиних хвостів.

– Це церква Тринітаріїв, які займаються викупом християн-невільників... А сидять так, тому що не вважають себе гідними їздити, як їздив на віслиюку Господь наш... Може, і мій Степан набирив грошей і викупить мене...

Пізніше приїхав до школи старезний, як світ, згорблений, як сухе дерево, паша. Дівчата стояли в ряд, а він їх уважно оглядав. Під суворим поглядом господаря школи Ібрагіма дівчата кидали на купця гарячі, вогняні погляди, виставляли груди... І з усіх він виділив Настю. Вона була красива, як ранкова квітка. Але не захотіла Настя зваблювати його. Поїхав паша незадоволений.

Покарання не змусило себе довго чекати – пригостили дівчину як слід канчуками, обернувши перед цим шовковими покривалами, щоб слідів на білому тілі не залишилося. Плакала Настя, схлипувала.

– Не піду до цього скелета! Я вчитися хочу! Господи! Де ж ти, Степане... Забери мене!

Невідомо, чим би закінчилися ці побої, дуже вже розсердився Ібрагім, зірвав шовки з Насті, сам узяв батіг, але прибіг учитель Абдуллах, урятував свою крашу ученицю. І крикнув:

– Помер султан наш Селім!

Раптом стало чутно, як голосила вже вся Кафа.

– На престол вступає молодий Сулейман!

Упали молитись, і замість жалоби – поривання якесь:

– Аллаху Акбар! Хай сто років живе султан Сулейман! Він буде кращий із усіх султанів!

Учитель Абдуллах стояв поруч із Настею, ледь помітно всміхнувся їй. Дівчина, незважаючи на біль, не змогла стримати цікавість. Запитала пошепки:

– Чому він кращий буде?

Абдуллах тихо відповів із твердою впевненістю:

– Він десятий за рахунком султан! Таке пророцтво, о Хюррем...

– А не передбачено нічого про яку-небудь із його дружин? – із завмиранням серця слухала Настя відповідь.

– Улюбленою дружиною його стане султанша Місафір, що означає «чужинка». Зійде, як ясна зоря, в серці падишаха, а зайде криваво над царством його. Зробить багато добра і багато бід на всіх землях Халіфа...

Застогнала Настя чи то від болю, чи то від безсилля:

– Цікаво було б глянути на таку жінку!

З високих мінаретів кричали муедзини. Кафа молилася новому султану.

Над стародавнім Царгородом, або Стамбулом, одним із найкрасивіших міст світу, гуляла злива, розмиваючи обриси мечетей і церков. Зеленіли кипариси, зацвів білий і синій

бузок, і червоне цвітіння персика покрило гілки його.

Це була столиця краси, пишноти, але і страждань... В одному із закутків величезного Авретабазару продавали Настю. Стояла вона на помості, в четвірці товаришок зі школи, скута кайданками, на одному ланцюгу. Там, за стіною, багатоголосий гомін, крики продавців різного краму – голих людей, овець, килимів, верблюдів – усього, що народжувалось і створювалося на землі. У кутку, де товар був для обраних, панувала відносна тиша. Тут було кілька груп одягнених дівчат із різних шкіл і міст – від найчорніших дочок мулаток аж до білих дочок Кавказу – демонстрували купцям усю свою красу та вміння, здобуті в школі; перед молодими чоловіками буцім соромились, а старих пронизували гострими поглядами. Одна товста жінка весь час їла – напевно, аби довести, що можна її зробити ще повнішою. Інша періодично піднімала тягарі, які стояли біля неї, щоб продемонструвати не тільки красу, але і силу...

Настя сиділа, підібгавши ноги під себе, байдуже спостерігаючи, як прицінювалися купці та як подавали себе невольниці. Молилася Богу, занурившись у себе. Не допомагав розлучений шепіт Ібрагіма, його погрози...

Раптом заметушився господар і всі присутні. Почали робити руками знаки, щоб встали невольниці – і всі встали. Крім Насті. Настя не ворухнулася.

По проході йшла група чорних євнухів під керівництвом якогось достойника, теж чорного, поважного, за ним несли

на лектиці (ношах) хлопчика років чотирьох-п'яти і жінку в паранджі. Позаду йшла військова варта.

Лектика була різьблена, з чорного дерева, дах її тримався на позолочених стовпах. Обабіч лектики завіси та відчинені вікна. Хлопчик і жінка сиділи на м'яких подушках, у багатих шатах, у руках хлопчик тримав іграшковий лук, на боці висіла маленька шабля, на голові надітий величезний тюрбан. Це був надзвичайно красивий чорноокий жвавий малюк, який з цікавістю розглядав усе навколо. Його зацікавила Настя, яка не виявила почестей новоприбулим. А може, його увагу привернула надзвичайна краса рабині, що була тоненька як дівчинка, білолиця, з густим золотим волоссям.

Підбіг до неї й усміхнувся. Настя подивилася на нього – й теж усміхнулася. Усміхнулася щиро, тепло – від чого стала просто чарівною. Простягнула хлопчикові єдине, що мала – гранат.

– Пригощайся, – сказала вона по-турецьки.

Хлопчик узяв цей гранат і міцно стиснув у кулачку, по руці потік червоний сік...

– Бачиш, який я сильний?

– Дуже, – всміхнулася Настя.

– Ти звідки? – запитав він.

– З України...

– Так ти роксолана? Я хочу, щоб тебе купили. Будеш зі мною гратись. Я Мустафа. Спадкоємець престолу. Тому що батько мій – султан Сулейман. Його всі бояться! – з гордістю

сказав спадкоємець.

До нього підійшла незадоволена мати, дружина султана Махідевран, висока горда черкеска. Щось сказала синові на вушко, але маленький Мустафа заперечив, навіть ніжною тупнув.

Тоді Махідевран підійшла до Настусі і, не кажучи ні слова, помацала її обличчя, взяла в руки її золотисте волосся – точно так, як пробують тканину.

Кров ударила у вічі Роксолани і до її голови...

Тремтіла вона, як осиковий лист, коли провели її через якісь страшні величезні ворота, над якими височіла настромлена на гак людська голова. Мимоволі піднесла руку й притиснула до грудей маленький срібний хрестик. І увійшла у двір сералю.

Весняне сонце грало світлом на різнокольорових венеційських вікнах султанського гарему та оживляло гру барв на чудових килимах у кімнатах. Настя мила ноги Махідевран, змащувала їх оліями. Поруч крутився Гассан, кизляр-ага – головний євнух, готовий щохвилини виконати будь-яку примху коханої дружини султана. Це він був на Авретбазарі, коли купували Настю, і зараз не спускав із неї насторожених очей, стежив за кожним її рухом.

Трохи пізніше, в парку, де відпочивала Махідевран, її син грався з Настею – учив дівчину стріляти з лука по гарбузах, які на високих жердинах проносили перед ними служники. Насті ніяк не вдавалося влучити, хоч як вона цілилася – зате

сміху було доволі...

У вікні гарему стояв якийсь молодик у високому білому тюрбані й дивився у двір.

Потім Настя розгойдувала Мустафу на гойдалках. Розмовляли.

– Яка красива у тебе мама! – захоплено сказала Настя.

– Так, красива, – ввічливо відповів хлопчик. – Але зараз вона невесела, у мене брат помер від чуми. Він був молодший за мене. Але все одно б його задушили, тому що я спадкоємець.

Настя відчула на собі чийсь погляд, подивилася на вікно, але нікого не побачила.

– Покажи, як ти танцюєш! – мовив Мустафа.

– А ти будеш зі мною танцювати?

– Я не вмію... І спадкоємцю негоже... – розгубився хлопчик.

– Я тебе навчу!

І Настя показала Мустафі український танець навприсядки, дала в руки бубон, заспівала завзяту пісеньку...

Хлопець бив у бубон і невміло, смішно присідав, а Настя співала і кружляла навколо нього в танці. Золоте волосся її майоріло на вітрі. Рабині почали їм підігравати, плескаючи в долоні. Усміхалися Махідеван і навіть незворушний Гассан. У вікні знову з'явився молодик і спостерігав за ними. Мустафа сміявся, а під кінець, захеканий, сів на землю.

– Вам пора читати Коран! – підійшов до хлопчика суво-

рий турок і забрав його.

Настя знову відчула чийсь погляд. Подивилась у вікно і зустрілася поглядом із чоловіком у величезному тюрбані. Махідевран подивилась туди ж, але у вікні вже нікого не було.

– Хто це такий поважний? – запитала Настя молоденьку рабиню, єврейку, коли вони сиділи в тіні платанів.

– Де?

– Ось там, стояв у вікні... – показала Настя поглядом.

– Не знаю. Може, султан...

– А чого він боїться? Чому ховається?

– Боїться? Та ти що? – рабиня злякано озирнулася, чи не чув ніхто цього зухвалого питання, а потім відповіла пошепки: – Хіба про це можна питати? Миттю зашиють тебе в мішок і кинуть у Босфор – це у них так заведено... Султан – священна людина. Тут кожна з жінок гарему мріє про нього. Хоча б на одну ніч... Я б півжиття за це віддала... Кажуть, він мудрий і ласкавий чоловік... Коханець витончений... Батько його занедбав гарем, а Сулейман гарем не ображає... Він добрий, справедливий. А красень – як молодий Мойсей... Може, коли-небудь побачиш... А може, й ні. Бо ми рабині. А тут повно одалісок, які роками чекають його уваги, так і не дочекавшись. Старіють у дівках... Але все одне тут, як у раю.

– Чому ж? – посміхнулася Настя.

– А де ти таку розкіш побачиш? – здивувалася служниця.

– Та хіба щастя в тому, щоб їсти і пити із золотого посуду? Тут на сході жінка слухає чоловіка і Аллаха, вона і не людина. А ось на заході... Нам у школі розповідали про королеву Марію Стюарт... Яка сильна ця жінка! Вона...

Настю перебив якийсь шум біля Махідеван. Одна зі служниць, яка масажувала спину Махідеван, зробила щось не так.

– Ти зробила мені боляче! Навмисно! Негідна! У мене буде синець? Що скаже падишах? Євнух! Покарайте ту невірлицю! Щоб інші знали, хто їхня повелителька! Негайно! При мені!

Кизляр-ага дав знак – і два євнухи, з'явившись як із-під землі, потягли нещасну дівчину в басейн.

– Це вона злиться, – шепотіла смаглявка, – бо дізналася, що султан провів минулу ніч із Дюльсар, суперницею її... Дика вона, жорстока, Махідеван. Усе хизується своїм князівським походженням, її прислали султану з Кавказу, вона черкеска, як і валіде, мати султана... Тому валіде так підтримує її і Мустафу – бо її кров... Ой, що ж вони роблять?

Євнухи втопили рабину, так і не давши їй спливати. І вже мертву кудись потягли. Махідеван знову розляглася на подушках. Рабині мовчали, ніби нічого не сталося.

Настя стиснула руки до хрускоту.

Муедзини закінчували співати п'ятий азан на вежах мінаретів. На сади гарему лягала чудова тиша ночі. Служниці, з ними і Настя, закінчували одягати Махідеван у м'яку нічну

одежу, як увійшов чорний Гассан. Вклонився пані:

– О, та, яку звать «Господиня століття»! Падишах зараз тебе відвідає.

Махідеван миттєво повеселішала. Її важко було впізнати. Чи це та сама жінка? Її великі чорні очі заблищали й пожвавилися.

– Давайте мені найкращий одяг і прикраси! – наказала рабиням: – Окропити амброю та мускусом, йому це подобається... А потім стійте біля дверей своїх кімнат і не смійте дивитись у його очі, коли він ітиме до мене. І дивіться мені! – потім хрипко засміялася, вигинаючись усім тілом: – Я подарую йому таку ніч, після якої він забуде цей шматок м'яса під назвою Дюльсар!

У нескінченних коридорах, застелених килимами, ледве чутні кроки султана. Один перехід, другий... Мертва тиша – ніхто не мав права показатися або навіть дихати, коли йшов Халіф.

Настя скромно стала біля дверей своєї кімнати, поклавши руку на залізні ґрати відчиненого вікна, в яке заглядали квіти білого жасмину, пронизані таємничим сяйвом місяця. Очі опустила вниз, щосили стримуючи майже дитячу цікавість і якесь хвилювання й напруження. І вся перетворилася на слух.

Чула його кроки, його подих, його спокій.

Дивитися не хотіла на молодого султана. Тільки раз, один раз – і впізнала цю людину в вікні...

Султан, помітивши цей загадковий погляд, зупинився. Перед Настею стояв у блиску місячного світла, у всій красі й молодості своїй Сулейман Великий – Повелитель Константинополя і Єрусалима, Смирни і Дамаска і семисот міст Сходу і Заходу, Десятий і наймогутніший Падишах Османів, цар п'яти морів і трьох частин світу.

Ноги в неї задрижали. Але свідомість була майже ясна. Він був прекрасно одягнений, стрункий і високий. У нього були чорні, як терен, блискучі, трохи почервонілі очі, високе чоло, матово-бліде лагідне обличчя, тонкий орлиний ніс, вузькі губи і завзятість у їхніх куточках. Спокій і розум випромінювали його проникливі очі.

Опустила очі й зняла ручку з залізних ґрат. Відчула, як окинув її поглядом зверху до низу, як жаром обсипав. Знімаючі так, що кров підступила до її личка. Соромлячись свого невірливого одягу, зіщулилась. А ще і злякалася, що скаже її пані на те, що султан так довго затримався тут...

Мимоволі звела вії та благальним поглядом показала султанові на двері Махідеван, немов просячи, щоб швидше йшов туди. І знову опустила свої сині очі.

Чи султана затримало біле цвітіння жасмину, чи таємничий місяць на небі, чи біле, як жасмин, личко Насті, чи її страх – достатньо, щоб султан не йшов; стояв, удивляючись у неї, як в образ.

– Я тебе ніколи не бачив? – запитав він через хвилину.

– Ні... – відповіла ледь чутно, не підводячи очей.

– Як давно ти тут?

У цю мить відчинилися двері сусідньої кімнати і виглянула розгнівана Махідеван:

– Євнухи! Візьміть цю неслухняну рабиню та покарайте її!

Тут же виник Гассан і два чорні євнухи, які втопили вдень дівчину. Мить – і Насті не стане...

Сулейман перевів погляд з однієї жінки на іншу.

Підніс руку... Заклякли євнухи. А султан кинув прозору легку хустку, розвернувся і пішов.

Кизляр-ага був уже поруч із Настею:

– Рушай за мною! – наказав суворо.

Настя заплющила очі, злякано затулила обличчя руками, приготувавшись до смерті. І раптом почула від нього м'якше:

– Ходімо! Тебе чекає султан!

Тут Настя розгубилася.

Подивилася на Махідеван, застиглу в кращих своїх шахах, як громом уражена.

Настя пішла, а Махідеван розірвала на грудях свій одяг. Оголилися великі міцні груди, але Настя і не озирнулась.

Не пам'ятала, як і куди йшла і як опинилась у невеликому наріжному будуарі гарему, де в заграговані вікна заглядав синій, запашний бузок.

Султан напівлежав на широчезному високому ложі, на трьох матрацах, на простирадлах із тонкого полотна, з безліччю подушок, усе в зелених барвах – барвах Османів. На ньому не було тюрбана.

Серце Насті билосся так сильно, що вона сперлася об вікно. Молодий Сулейман підвівся, підійшов до неї та, взявши її за руку, повторив своє запитання:

– Як давно ти тут?

– Три тижні, – відповіла вона схвильовано.

Помітивши це, повелитель запитав:

– Ти чому така перелякана?

– Я не перелякана, – відповідала тихо, – тепер не знаю, як покажуся на очі своїй пані, якій я мимоволі скасувала твій прихід.

Настя забула від переляку додати який-небудь титул, що належить Халіфу. Він очевидно відніс цей промах на рахунок незнання мови та звичаїв. І всміхнувся:

– Ти зовсім не мусиш показуватись їй на очі.

– Хіба не так само погано мені тепер буде у будь-якої з твоїх дружин? – зітхнула.

Султан тепер уже весело засміявся:

– Ти, як бачу, не знаєш, що ту жінку або дівчину, до якої султан хоча б раз доторкнеться, відокремлюють і дають їй особистих невольниць і євнухів.

Зрозуміла. Спалахнула від сорому... Відповіла:

– Мусульманам Коран забороняє силувати невольниць проти їх волі.

Молодий Сулейман посерйознішав. Відпустив її руку і з подивом запитав із наголосом на кожному слові:

– Ти знаєш Коран?

– Знаю, – відповіла вже трохи сміливіше. – І знаю, що ти могутній хранитель і виконавець заповідей Пророка.

– Хто вчив тебе Корану?

– Побожний учитель Абдуллах, у Кафі, в школі невільників.

– Він добре вчив тебе... – не без гніву сказав скривджений султан, якому ще ніхто не смів відмовити. Але цікавість перемогла гнів, і він запитав уже спокійніше: – Ти віриш у Пророка?

– Я християнка, – відповіла ухильно.

Усміхнувся, думаючи, що вже має перевагу над нею:

– І як же ти можеш покладатися на книгу Пророка, якщо не віриш у нього?

– Але ти ж віриш! – відповіла вона природно і весело, і цим зовсім обеззброїла його. – І ти тут вирішуєш, не я.

– А ти розумна! – здивувався Сулейман. – А по своїй волі залишилася б тут, якби я вирішив узяти тебе до свого гарему на правах одаліски?

– Ти не зробиш цього, – відповіла.

– Чому?

– По-перше тому, що я християнка.

– А по-друге?

– По-друге тому, що я тільки як служниця слухняна...

Знову здивувався Сулейман цій дивній бесіді:

– По-перше, ти і як служниця не зовсім слухняна!

– А по-друге? – вже розкутіше запитала дівчина.

– По-друге – говори ти по-третє, тому що не закінчила.

– Закінчу! – похитала вона своїм золотим волоссям. – Тому, по-третє, я думаю, що тільки тоді можна віддатися чоловікові, коли його любиш...

Розгубився трохи султан.

– Значить, тобі потрібно сподобатися? – запитав трохи глузливо.

– Так, – відповіла наївно.

– А ти знаєш, що за такі слова я міг би взяти тебе силою до свого гарему як рабиню?

– І мав би тільки рабиню... – спокійно відповіла Настя.

– Розумію. А як жінка ти хотіла б, щоб твоїй волі підлягали всі мої палати. Правда?

– Ні, – відповіла щиро як дитина. – Не тільки палати, але і вся твоя земля! – і зухвало похитала своїм золотом.

Сулейман був здивований надміру. Тінь жорсткості зовсім зникла з його вуст... Підійшов до вікна, вдивляючись в ясну ніч.

– Я поставив тобі багато запитань... Запитай мене, про що хочеш... – Повернувся до неї.

Наостанок уважно подивилася на нього – чи не глумиться. Ні. Запитала серйозно:

– Чому в тебе почервонілі очі?

І знову був уражений султан.

– Бо справ було багато... Але так питала тільки одна жінка – моя мати, коли я був хлопчиком... – Тихо сказав. – Який

подарунок ти хочеш? Перли, рубіни? Що хочеш?

– Дозволь мені читати книги... Люблю поезію, особливо перську. Омара Хайяма всього. Він такий радісний...

– Ти знаєш перську мову?

– І арабську теж. Гірше, ніж турецьку, але розумію...

– Цього не може бути... – знову здивувався Сулейман.

– Учитель Абдуллах давав мені читати і твої вірші... Вони у тебе такі сумні. Мене це вразило... Мабуть, ти дуже самотній...

Це остаточно приголомшило Сулеймана. Заціпенів. Несподівано схопив її за плечі і почав цілувати з усією жагою молодості. Захищалася щосили. У боротьбі з нею побачив молодий Сулейман срібний хрестик на її грудях, який тримала вона однією рукою, як коли б це був її порятунок.

І цей хрестик справді захистив Настю від першого вибуху султанської пристрасності. Стало зрозуміло Сулейману, зняв свій золотий султанський сигнет (символ влади), поклав на шовкову подушку зі словами:

– Я зняв свій сигнет, хоча це всупереч звичаям. Зніми і ти свій хрест.

Але Настя, хоча і була втомлена, похитала головою – ні, і готова була захищатися далі.

І знову підійшов Сулейман до вікна, вдивляючись у зоряне небо, а потім сказав тихо, не обертаючись:

– Ти найдивовижніша жінка з усіх, що я знав... Хто ти, звідки, як тебе звати?

Настя дивилася на високу постать Сулеймана з прихильністю. Сподобався він їй. Відповіла, нібито тихо співала:

– Я з України. У школі невольниць мене звали Хюррем, а тут твій славний син називає мене Роксолана... Батько мій священник православний. Твої татари вивезли мене силою з дому, в день вінчання. І продали мене як невольницю...

– Ти була вже дружиною іншого? – обернувся Сулейман.

– Ні, – відповіла спокійно. – В день вінчання вивезли мене.

– Як звали твого нареченого?

– Степан.

– Він красивий?

– Так.

– Красивіший за мене?

Настя промовчала. Султан трохи насупився:

– Думаєш про нього?

– Так... – з гідністю відповіла дівчина. – Як і про матір, і про батька. Не знаю навіть, чи живі вони... Сняться щоночі... Ти цього не зрозумієш. Ти повелитель у своїй країні, а я рабиня на чужині...

Сулейман уважно подивився на Роксолану – і, може, вперше в цій наложниці побачив не жінку, істоту для насолод, а людину.

– Можеш іти...

Нескінченні коридори гарему. Попереду мовчки йшов Гассан. У збентеженої Насті було враження, начебто весь га-

рем не спав цієї ночі... Раз по раз ніби випадково відсувалися завіси кімнат і будуарів обабіч коридорів і визирали з них зацікавлені обличчя невільниць, одалісок... Відчувала на собі погляди їхніх здивованих очей – то повних цікавості й заздрості, то неприкритої ненависті. Відчувала роздратування в кожному своєму нерві. Не знала, як іти, що робити з власними руками, як тримати голову. Йшла, як між двома рядами вогнів і різок. Ледве стримувала сльози.

Коли підходила до своєї кімнати – виглянула Махідеван, презирливо всміхнувшись. Настя вклонилась їй, як і раніше, як раніше, хотіла зупинитися, але Гассан ішов уперед, і вона пішла за ним. Хотіла було увійти до своєї кімнатки для рабинь, але Гассан похитав головою і попрямував далі. Нарешті відчинив двері...

Настя увійшла – і мало не втратила рівноваги. Приміщення було величезне, світле, прикрашене коштовними килимами. Служниці і євнухи, що перебували в ньому, низько їй вклонилися. Вклонився і Гассан перед розгубленою дівчиною:

– Благословенне хай буде ім'я твоє, Роксолано Хюррем, і нехай Аллах принесе через тебе добро та ласку свою у вельможний Будинок Падишаха! Це твої служники. Якщо ці кімнати тобі не сподобаються, о, Хюррем, можеш узяти інші.

– Ці кімнати чудові... – відповіла Настя і подивилась у вікно. Там уже світало й чулося щебетання ранніх птахів у садах сералю.

– Дякую за перше добре слово, Хюррем, – сказав задоволений, дав знак євнухам і служникам – усі вийшли, крім двох невільниць. Вони заметушилились і принесли своїй пані нічний одяг. Хотіли надіти, але Настя відправила їх, почала оглядати свої володіння. Була тут і купальня, і гардеробна з прекрасними флаконами дорогих парфумів.

Чого там тільки не було! На маленьких столиках із чорного дерева стояли пахощі з Індостану, прекрасні олії та багато іншого, чого Настя ніколи не бачила.

Настя сіла на килим. Засинаючи й шепочучи молитву, вона не випускала з рук срібний хрестик.

Такий же хрест височів на куполі церкви у далекому Рогатині...

А чи було насправді: яблуневі сади, поля пшениці, тиха річка Липа, лелеки над нею і постарілі батько з матір'ю у дворі будинку. Прощалися вони зі Степаном, зібраним у далеку дорогу. Допомогали йому зашити золоті монети в пояс... споряджати вози... Низько кланялися, благословляли, сльози проливали... Дивились услід її судженому...

Годинник на столі султана пересипав невтомно золотий пісок. Ахмед-паша сидів на шовковій подушці перед падишахом, який знервовано ходив по кімнаті. Нарешті трохи заспокоївся.

– Моє серце полонила християнська невільниця незвичайної краси й розуму, – сказав. – Як вищий охоронець Корану не хочу переступати святих заповітів його та силою брати її.

Візир не міг приховати здивування:

– Тобі, о Великий Падишаху, посміла відмовити рабиня у твоїй спальні? Такого я ще не пам'ятаю. Покарай її!

– За що карати? – похитав головою Сулейман. – Вона така дивовижна... Я такої ще не зустрівач. Вивчала мови, науки, поезію... З нею приємно говорити. Вона розумніша за багатьох моїх улемів... І їй же всього сімнадцять років!

– Справа жінки народжувати дітей, а не поезія, о Великий султане... – спокійно вже вів бесіду царедворець. – Я можу порадити ліки від цієї солодкої отрути...

– Які ж вони?

– Візьми її силою! Утамуй свою пристрасть. І ця рабиня стане такою ж, як усі інші. Ніхто не посміє що-небудь сказати Падишаху.

І султан твердо відмовив:

– Ні! Прощу тебе – освяти її серце благочестивою вірою Пророка. Нехай вона прийме нашу віру!

Мовчки схилився в шанобливому поклоні Ахмед-паша.

Настя бавилася з Мустафою. Тепер уже дівчина була вдягнена, як пані. І за нею туди-сюди ходили дві служниці – одна біла, одна чорна. І нове становище не змінило Настю та її взаємини з маленьким хлопчиком – раділи одне одному й пустували, на замішання свити царевича. Ось і зараз грали в хованки. Мустафа знайшов Роксолану за деревом, вона, сміючись, побігла від нього, а він – за нею. Раптом зачепився

за коріння і впав. Забив коліно. Боляче було хлопчикові, але він тримався, не смів плакати. Роксолана кинулася до нього, подула на ранку, приголубила, щиро розділила його біль – він заплакав у неї на руках, обнявши дівчину.

Саме тут перед ними з'явився суворий і неприступний Ахмед-паша. Цього разу він уклонився і перед царевичем, і перед Настею, привітав їх, а згодом сказав:

– Негоже спадкоємцю престолу сльози лити і шукати жалості у жінки. Ти чоловік роду Османів, великих воїнів і завойовників!

– Він же ще дитина! – не втрималася Настя. – Йому ж боляче!

Ахмед-паша потемнів від цих слів, і сказав:

– Дозволь, о, спадкоємцю престолу, поговорити з Хюррем. Будь ласка, залиш нас. Тебе віднесуть у палати. Там лікар огляне твоє божественне коліно.

– Не піду! – несподівано заявив Мустафа. Він уже оговтався і ще міцніше обійняв Настю. – Хочу бути з Роксоланою!

Ахмед-паша здивовано замовк. Неподалік застигли слуги Мустафи з лектикою, готові віднести хлопчика.

Нарешті Ахмед-паша, зітхнувши, ще раз уклонився Насті:

– О Хюррем! Ціную твоє добре серце, але в кожній країні свої звичаї. Тобі, на яку схилив свою правицю наймогутніший із султанів, слід було б звикнути до життя та законів нашого народу. Прийняти віру нашого Пророка. Багато нових і прекрасних стежок на щастя відкрилися б перед тобою.

Роксолана всміхнулася:

– Я глибоко поважаю звичаї та культуру вашого стародавнього народу. Але хіба для цього потрібно відрікатися від Бога?

Ахмед-паша випростався, не став більше вмовляти. Сказав із повагою:

– Я передаю тобі побажання нашого повелителя Сулеймана. Це він прислав мене до тебе. Думаю, що і царевич попросить тебе про те ж.

Мустафа схилювся до Насті.

– Прошу тебе, Роксолано! Хіба ти не знаєш, що пророк Магомет наймогутніший і найсправедливіший?

Але Настя похитала головою:

– Хіба можна порівнювати богів різних народів... І наш Бог Христос могутній і справедливий... Він усе бачить і все чує... І знаєш, Мустафо, він може пробачити нам, грішним, будь-який гріх, якщо бачить покаяння... Але є один гріх, який він нікому і ніколи не пробачить... Знаєш, який?

– Який же? – запитав хлопчик, забувши про коліно.

– Боговідступництво! Тому що це зрада.

Замовк Мустафа, обдумуючи ці слова. Мовчав і Ахмед-паша, важко дивлячись на Роксолану – він уже зрозумів, що ця жінка справді відрізнялася від усіх.

Роксолана обняла хлопчика, заглянула у вічі, в саму душу:

– Скажи, Мустафо, а ти міг би зрадити Пророка?

– Ніколи! – схопився Мустафа на ноги. Роксолана погля-

нула на нього уважно і серйозно:

– Як же я можу зрадити Бога?

Мовчав великий візир Ахмед-паша.

Султан стояв і дивився у вікно. Там, далеко, виднілося його місто, його володіння, його земля. За море сідало сонце.

Був сумний, утомлений, не доторкнувся до їжі, що стояла на низенькому столику, прикрашеному слоною кісткою й перламутром. Ахмед-паша тільки розвів руками:

– Мій повелителю, не можна через жінку, навіть найкращу, запускати державні справи... Убивають турецьких послів. Треба готуватися до джихаду, священної війни з невірними. Иди на Захід! Твої хоробрі яничари вже давно рвуться в бій. Застоялися в стайні – може початися заколот...

Сулейман слухав візира неухважно. Раптом скочив:

– Я подумаю над цим.

Візир задоволено усміхнувся. Але потім султан сказав зовсім не те, що хотів почути старий державник: – Скажи їй, що я прийду ввечері!

Ахмед-паша тільки похитав головою.

Рішучим кроком ішов султан коридором гарему. Двері кімнати Махідеван були відчинені. Він побачив її, напружено-пихату, затримався на мить, проминув і зупинився перед іншими дверима.

Настуня вишивала український візерунок. Встала, вклонилася султану. Рівно, спокійно, з повагою.

Повелитель світу був уражений. Перед ним стояла зовсім інша Роксолана – та, яку він іще не знав. На ній уже не було сірої одежі невільниці, яка приховувала її красу. Крізь тонкий і білий, як сніг, муслін просвічувало її рожеве молоде тіло. Накинутий на плечі плащ, підшитий дорогим адамаском, спадав до маленьких ніжок, узутих у туплі з білого шовку. На грудях красувалося прекрасне намисто з біло-матових перлів, а на золотистому волоссі білий шовковий тюрбан на турецький лад. На ньому урочисто виблискував дорогоцінний алмаз. Вигляд мала Настя в цьому вбранні, як справжня султанша...

Але найбільше враження справляла вона сама. Чимось теплим, радісним, живим віяло від її спокійного обличчя. І Сулейман розгубився... Нарешті сказав:

– Ти зібрана на вихід?

– Так. Може, підемо в парк?

Чудова тиша ночі панувала у величному парку Дері-Сеалет. Над кронами столітніх дерев тихо плив місяць у безмежну далину. І яскраво світив дівчині з неба рідний Чумацький Шлях.

Настя зірвала гілку жасмину з куща і подала її султанові. І сказала тихо:

– Хочу подякувати тобі за новий одяг. Він такий красивий! А це так приємно хоча б на короткий час мати гарний одяг...

– Чому на короткий час? – запитав султан, подякувавши

поглядом за квіти.

– Тому що я рабиня. Невільниць одягають і роздягають по велінню їхнього володаря...

Засміялася так природно і весело, нібито хотіла сказати: «Але я готова до цього...». Схвильований султан відкинув її плащ і взяв за руку:

– Що б ти робила, якби стала моєю дружиною?

– Я перед цим попросила б скасувати одну заборону...

– Яку?

– У вас справами займаються тільки чоловіки. А я б хотіла будувати, багато будувати.

– Перший раз таке чую від жінки... – зацікавився султан. – І що б ти будувала?

– Спочатку я побудувала б великий імарет, кухню для убогих.

– А потім? – дивувався султан. Дійшли до берега Мармурового моря, де виблискувала місячна доріжка.

– Потім наказала б побудувати велику лікарню...

– Дуже добре! А потім?

Подивилась у його палкі очі й повільно мовила:

– Але найбільше грошей вжила б для нещасних.

– Правильно. Але хто ж вони?

– Це ті, які мусять жити в тімархане, в будинку для душевнохворих...

Молодий Сулейман розчулено пригорнув її до себе. Але Настя вивільнилася.

– Поглянь на небо. Воно таке, як на моїй Україні... Бог розсіяв зірки однаково щедро для всіх людей...

– І одну з них, мабуть, через забудькуватість, кинув у мій парк, – сказав молодий султан, а Настя почервоніла. Побігла по сходах із білого мармуру до моря, до ласкавих хвиль. Султан кинувся за нею, наздоганяючи...

Коли сходило сонце, вони сиділи на березі, дивлячись, як срібні чайки радісним гомоном вітали червень сонця, що сходить із Бітинії.

Уздовж берега пливли на двох човнах рибалки. Вони впізнали Падишаха. Схилили голови та схрестили руки на грудях і не дивилися на відкрите обличчя молодої жінки.

– Я з'їла б чогось... – тихо сказала Настя. Султан знаком руки наказав човнам наблизитись і попросив у них їжі. Рибалки йому дали печеної риби та коржів. І ще ніколи йому не було так смачно, як від цієї скромної їжі. Настя до неї не доторкнулася, тільки пригощала султана. Було їй, і йому дуже приємно.

– Ніколи мені не було так добре, Хюррем... Я хочу, щоб ти була моєю дружиною. Улюбленою...

На біле личко Насті набігла тінь:

– Але ми різної віри... Хто ж нас обвінчає?

– Прийми волю Магомета, Хюррем, прошу тебе.

Настя пошепки відповіла:

– Це великий гріх, і Бог покарає за нього. Дозволь мені помолитися Божій Матері в Іверській іконі на святому Афоні.

Ой, то чудодійні місце, де з'являється Богородиця...

Султан ображено сказав:

– Але жінок не допускають на святий Афон! Це звичай ваших ченців, ще з часів царя Константина. Я поважаю чужі обітниці, хоча ваша віра мені здається дивною та незрозумілою... Навіть султан не може зламати ці звичаї!

І Настя невинно сказала:

– Я можу поїхати перевдягнена хлопчиком, як твій синок...

Султан промовчав, ламаючи корж.

Звідусіль долинав милостивий перегук дзвонів афонських церков. Настя, вдягнена підлітком, молилася перед іконою Богоматері. Горіли свічки. У сяйві вогнів бачила тільки очі Діви Марії, які пронизували її душу...

У лісі біля монастиря Настю терпляче чекав Сулейман зі своїми людьми. Був він скромно одягнений, тримався в тіні...

Гора, на якій стояв монастир, стрімко падала в море. Нескінченна синява пінилась бурунами, чекаючи бурі.

Коли Настя закінчила свою шалену розмову з Божою Матір'ю і, хитаючись, пішла до виходу, її зупинив старий чернець і запитав по-грецьки:

– Звідки ти, синку? Якийсь ти не такий, як усі...

– З України... – відповіла Настя.

– Ти, синку, з нашої землі? – пожвавився старий. – Госпо-

ди! Якби мені там побувати... А зірки родом?

– З Рогатина.

– Знаю... Ще не знищили його бусурмани?.. – зітхнув. – Вони, як сарана, над Україною нашою... Святий Афон поважають, а нашу землю плюндрують...

Подумавши, Настя сказала:

– Чому ж вони мають сильну владу на великих землях, а ми ні?

– І ми все це мали...

– Чому ж втратили?

– Бо єдності у нас не було... Кожен за себе. Не було ні поваги, ні захисту влади. Тому вона і впала...

Йшли кам'яною підлогою, і кроки луною відгукувались у стінах.

– Дивлюсь я на тебе і дивуюся, – вів далі чернець. – Так, як ти, моляться зазвичай старі люди, які мають тяжкі гріхи на совісті, ті, які хочуть перед смертю подивитися в обличчя Матері Судді нашого. А ти ще молодий... Значить, глибоко в душі твоїй слово Боже. І хочу тебе благословити – бережи нашу віру, передавай її дітям і онукам, а якщо знадобиться, і муки прийми за неї... Бо віра – це єдине, що залишилось у нашого народу, це те, що допоможе згуртувати його і підтримати у боротьбі з ворогом, який спустошує землю нашу...

Коли Настя вийшла, на вулиці вирувала гроза. Сулейман стояв під деревом, весь мокрий, чекав її. Вона підійшла до нього:

– Не стій під одиноким деревом у грозу!

Взяла його за руку, як дитину, і вони сховались у кам'яній ущелині.

– Люблю тебе... – прошепотів великий султан.

Настя вся тремтіла в обіймах Сулеймана.

– І я... – відповіла всім серцем. Раптом блискавка вдарила в дерево, під яким вони стояли. Воно миттєво загорілося. Настя злякано відсахнулася від султана:

– Це знак Божий, Сулеймане... Не можна зраджувати віру Христа...

Палало дерево. У фосфоричному блиску грози було видно, як на морі чорні щелепи вирів крутились у шаленому танці, налітали на берег, намагаючись розбити його.

Був сонячний ранок, коли Ахмед-паша зайшов до кімнати блідої змученої Насті. Уклонившись, сказав:

– Благословенне будь ім'я твоє, Роксолано Хюррем! Десятий і найбільший султан Османів, Сулейман – нехай століттями триває слава його, – дарує тобі свободу. Ти можеш уже завтра покинути його палати, столицю, державу. Тобі буде виділено охорону, і ти поїдеш із почеслями. Можеш узяти з собою сто рабинь зі свого народу, яких вибереш на Аврет-базарі!

Мовчки стояла приголомшена Настя. Візир був незворушний, як брила гранітна.

Наступного дня Настя, зібрана в дорогу, зустрічалася з

рабинями, яким Сулейман дарував свободу. Радості жінок, одягнених по-українськи, не було меж. Співали:

Рубай, сину, ясенину, добре клине буде,
Ой возьми си сиротоньку, господине буде.
Не з кожної ясенини буде добре клине,
Не з кожної сиротоньки буде господине.

Настя не могла стримати хвилювання. Потім зупинилася, вклонилася жінкам, які йшли перед нею, повернулася до непроникно-суворого Ахмед-паші, котрий стояв оддалік із почтом, підійшла до сумного Мустафи, який стояв тут же в найкращому одязі, й вигукнула:

– Я залишаюся. Приймаю віру вашого народу. Визнаю, що немає Бога, тільки Бог Аллах, а пророк його Магомет!

Як грім уразили ці слова Ахмед-пашу. Зблід він, закусив губу.

...І знову нескінченні коридори гарему. Знову відсувалися завіси, рипіли двері, миготіли прекрасні жіночі обличчя – і в кожному ненависть, чорна отрута. Коли ж відчинили двері її кімнати – впало на неї щось чорне і волохате. Скрикнула Настя – а це собака з дерев'яним хрестиком, прив'язаним до спини. Заспокоїлась і приголубила тварину. Лапки собачки були в грязюці, до дерев'яного хрестика кріпилася якась табличка. На табличці був напис. Усього три слова: «Калим підкидьку з України». Зрозуміла сміх і глузування з себе. І зно-

ву сльози, як нитки перлів, полилися з її очей.

Такою її і побачив Сулейман. Радісна усмішка змінилася тривогою:

– Що це? Звідки він? Це для нас, мусульман, нечисте створіння!

– Це мій калим, Сулеймане... – відповіла тихо. Гарна була навіть у сльозах, як весна, полита дощем. А внутрішній біль так у ній горів, як горить крізь вікна вогонь усередині будинку.

Молодий падишах оглянув дерев'яний хрестик, табличку з написом. І відразу зрозумів усе. З грудей вирвався крик обурення:

– О, Хюррем! Ти отримаєш такий калим, якого не було ні в однієї з моїх дружин! А ті, які придумали цей недобрий жарт – поплатяться за нього. Це, напевно, Махідеван!

– Не карай нікого, прошу тебе...

– Якщо страхом не винищу ненависті до тебе, тоді вона вибухне ще страшніше...

– Не роби цього...

– Чому?

– Тому що так учив Бог Христос.

– Як саме він учив?

– Він учив: любіть ворогів своїх. Робіть добро тим, хто ненавидить вас...

– Який дивний ваш Бог... – похитав головою Сулейман. – Але ти тепер належиш Магомету...

– Прости тих, хто це зробив. Нехай це буде весільним подарунком мені, як і свобода, яку ти дав мені і моїм сестрам... Спасибі тобі, великий султане...

І заходилися вони мити лапки кошлатому песику. Ось уже й усмішка заграла на лиці Насті, яка тепер назавжди Роксолана Хюррем... Доторкнувся султан до її руки – і жар охопив його. Обережно, ніжно поцілував свою суджену. Роксолана заплющила очі... Світ закрутився навколо неї.

Грала весільна турецька музика, співали весільні пісні, здіймався місяць над Стамбулом не раз і не двічі, змінювалися пори року – молода дружина свого Сулеймана цілувала, всім тілом тремтіла, ніжність і пристрасть дарувала, і про рідну землю, і про синє небо, і про батька, і про матір у розкоші забувала.

Любили одне одного Роксолана і Сулейман, і час зупинився для них. Нескінченність дотиків, чарівний шепіт, відкриття потаємного, краса наготи, сплетення гнучких, молодих тіл, божевільний танець судом...

Постав перед палацом султана Дервіш. Чи привид це був, чи живий – сиве волосся його діставало до стоп, а незрізані нігті вигляд мали, як кігті орла, а хода його була до танцю подібна. І кричав він:

– О люди! Та з дружин падишаха, яка навесні народить йому сина, в день Османської держави, в день річниці взяття Стамбула – стане султаншею Місафір. Могутня султанша

принесе народові нашому багато добра і багато горя!

Султан проводив диван, коли вбіг до зали Гассан, упав перед повелителем на коліна:

– О великий... Ви наказали повідомити...

– Хто? – султан підвівся.

– Син! У вас народився син!

Радощам молодого батька не було меж. Не міг їх стримати.

Настя лежала в гарячці, коли в її кімнату вбіг Падишах. Подивився на сплячого сина, а потім безшумно підійшов до її ліжка. Присів поруч, узяв її тендітні руки в свої і сказав лагідно:

– Кохана моя... Сьогодні вночі я склав тобі газель, але порвав його... Бо ніякі слова не можуть передати мої почуття до тебе.

– Не рви більше... – шепотіла Настя.

– Дякую тобі за сина, божественна моя, радість моя... Я так скучив за тобою... – Ніжність переповнювала султана. – Як ти хочеш назвати нашого первістка?

– Селім, на честь твого батька... – ледве всміхнулася Настя. – Він буде таким розумним, красивим і гідним, як і його батько... А на свято його обрізання ми запросимо володарів різних країн... Це буде таке свято... Сулеймане... Якби ти знав...

Щось хотіла сказати, але біль пронизав її. Застогнала, відкинулася на подушку...

Сулейман погладив її гаряче обличчя й мало не нав-

шпиньки вийшов із кімнати. А біля Насті вже чаклували служниці й сивий лікар за перегородкою, який тримав пульс султанші, не сміючи дивитися на її тіло...

Коли вона прийшла до тями, зажадала води і наказала невільницям покинути кімнату.

Довго вдивлялась у свого первістка. Від болю мозок її працював, як у лихоманці. Раптом її бліде обличчя порожевіло. Слабким рухом руки зачерпнула води і, обливаючи сина свого первородного, сказала тихо:

– Хреститься раб Божий – Степан – в ім'я Отця і Сина і Святого Духа. Амінь...

Легенько відсунулася запона. Чийсь очі здивовано дивились, як Роксолана перехрестила дитину тричі святим хрестом.

Хтось похитав головою і зник, як тінь...

А Роксолана відкинулася на подушки – сили покинули її.

Ріс синочок, названий Селімом. Годувала, сповивала, колисала його сама Роксолана. Любила його. І батько, стриманий у почуттях Сулейман, розчулено брав на руки їхнього сина... З рожевої крихти Селім перетворився на малюка. Бігав парком, уже починав говорити... Разом із ним грався Мустафа, котрий підріс і став серйознішим.

У залі на троні сиділа Роксолана. Поруч – візир. Обличчя Роксолани було відкрите, і видно було, як розквітла вона, ставши дружиною і матір'ю. Привели двох людей: блідого, як

смерть, господаря школи невільників Ібрагіма, який колись пригощав батогом золотоволосу рабіню, і вчителя Абдуллаха. Вони тут же впали на підлогу, а Ібрагім поповз до Роксолани з криком:

– О всемогутня султанше Хюррем! Прости нас! Будь милосердною за ті... ті... У школі невільників... Хіба ми знали... О Аллах! – Подивився з надією на візира, але той лише зловісно посміхнувся. Роксолана переступила через колишнього свого господаря, презирливо кинувши йому: «Встань і йди геть», а потім підійшла до Абдуллаха, який тремтів усім тілом. Сіла навпроти нього так тихо і скромно, як тоді, коли ще була рабинею в Кафі. Ласкаво глянула на Абдуллаха, всміхнулась і стала схожа на квітку.

– Рада бачити вас, учителю Абдуллаху, – сказала султанша. – Я згадувала про вас. Прошу вас бути вчителем мого сина...

Сльози хлинули з очей поважного учителя Корану.

А коли султанша з Ахмед-пашею йшли коридором, великий візир дозволив собі з невдоволенням сказати:

– Ваша величносте, але вчителем вашого сина я призначив гідного Амаль-пашу-заде... Ніхто не знає стільки способів читання Корану, як він... Із великим султаном це питання узгоджено.

– Я так вирішила. З володарем трьох частин світу я домовлюся.

Вони йшли далі. Ахмед-паша намагався стримати свої

емоції і все ж знову не зміг вгамувати роздратування:

– Змушений знову сказати вам, о найдостойніша, не годиться вільним жінкам ходити з відкритим обличчям...

Роксолана тільки весело розсміялася:

– Ми говорили про це з султаном. І він не міг показати мені місце в Корані, де написано, що жінки мусять закривати обличчя. Немає там цього! Та хіба міг пророк дати такий наказ, якщо Аллах не наказав навіть квітам закривати свою красу?

А коли виходили в парк, сказала султанша:

– Завтра поїдемо на невільничий ринок, де мене купували, виберемо поблизу місце для лікарні, для імарету, для тімархане. Усе це для бідняків.

– Але в казні немає для цього грошей, – зупинився здивований візир. – Ми давно не вели воєн проти невірних, і скарбниця порожня...

– Знову розоряти слов'янські землі? Знову Україну шматуватимуть ваші пси – кримські татари? Завойовуйте Схід! – Із гнівом блиснули очі Роксолани. І закінчила різко: – Знайдете гроші! Завтра поїдемо на Авретбазар!

По дорозі, уздовж стіни, гнали гурт невільників. Кого тільки серед них не було! Селяни і міщани, дворяни і духовні. Це було видно з їхнього одягу. Переважали українці... Були серед них і козаки, що вирізнялися чубами й шароварами. Бранці йшли скуті або пов'язані, як худоба, биті й замучені. Серед них був і Степан, змарнілий, кошлатий, у пилу

й грязюці. З рани на нозі сочилася кров, і якийсь шолудивий пес усе намагався лизнути її.

Назустріч нещасним рухався ескорт Роксолани і Ахмед-паші. Султанша, закутана в м'які хутра, сиділа на зелених подушках, у різьбленій лектиці. З болем дивилася вона на майбутніх галерників, намагаючись приховати свої почуття від усюдисущого візира. Сонце грало в її золотистому волоссі.

Кинув Степан погляд на цю лектику і остовпів. Щось знайоме побачив він у цій розкішній жінці, хоча обличчя її закривав білий яшмак. Сіпнувся, забувши про ланцюги, здавивши горло нашійником, придушено крикнув: «Насте! Це ти?». Але миттю отримав страшний удар колом, похитнувся...

Піднялася Роксолана на пухових подушках, побачивши цю картину. Довго вдивлялася у раба, який корчився у багнюці. Може, щось привиділося їй... І знову відкинулася на подушках.

Ледве підвівся Степан. Жилавий козак, товариш по ланцюгу, тягнув його вперед, і він, ледве пересуваючись, усе оглядався назад туди, де зникла жінка – привид його надій...

Не закриваючи обличчя, приймала Роксолана художників, ті малювали її портрети, з будівельником обговорювала макети – проекти імаретів, хамамів, бували в її покоях і поети, і артисти, і вчені... Гралася з дітьми і кудлатим собачкою – її «калимом»... Сиділа поруч із Сулейманом, прийма-

ла послів – і з Австрії, і з далекої Росії. Підносили їй дорогоцінні подарунки, і проводила вона переговори більше, ніж Повелитель трьох чвертей землі... Бачив усе це Ахмед-паша, лютував. Наодинці з султаном намагався щось довести, але Падишах тільки усміхався...

Щаслива була Роксолана. Усміхнена, життєрадісна, як сонце. Але і на сонце насуваються хмари...

Вранці вийшла зі своїх покоїв – назустріч їй Махідеван. Напевно, чекала. Зігнулася своїм пишним тілом, очі відводить, зображуючи насолоду, і ніби випадково показала білу хустинку султана... Спалахнула Роксолана, зразу ж повернулася назад, а Махідеван задоволено реготала...

Трохи пізніше Роксолана і її син, одягнені в скромний дорожній одяг, попрямували до воріт сералю. В руках у жінки був вузлик і хустка-яшмак на обличчі. За нею біг переляканий чорний євнух. Варта на воротах розгубилася... Роксолана нікого не слухала, не бачила. Йшла вперед.

...Султан здивовано запитував Роксолану:

– Куди ти йшла? Що трапилося? Ти хвора?

Були в покоях Роксолани. Вона колисала малюка. Поклала його в колиску. Султан хотів обійняти Хюррем, але вона відсахнулася.

– Скажи, Сулеймане, ти міг би бути із жінкою, якби дізнався, що вона недавно була в обіймах іншого чоловіка?

Вступився в неї султан і відповів жорстко:

– Ні.

– Ось і я не можу. Хотіла зробити те, що роблять жінки в моїй Україні, коли їхні чоловіки мають коханок. І я зроблю це!

– А що саме? – намагався не втрачати терпіння султан.

– Залишу твої палати, столицю і державу. І не візьму з собою ні єдиної прикраси, що ти мені подарував: ні перлову діадему, ні персня з діамантом, ні синьої бірюзи, ні одягу з шовку, ні грошей!

– Ти думаєш, мої люди не знайшли б тебе? – усміхнувся султан.

– А якби спіймали, що б ти зробив? – знизала плечима Роксолана.

– Що? – відповів здивовано. – Замкнув би в гаремі!

– За яким правом? Адже я вільна! Ти мені свободу подарував, султане Сулеймане, котрого всі поважають і якого прозвали Законодавцем за його розум і мудрі закони.

Сулейман знову всміхнувся:

– Але ти добровільно вінчалася зі мною. Знала, бачила, що я маю й інших жінок. Так чи ні?

– Так, але я думала, що ти залишиш інших. Любов не терпить подруг! – тут уже вона вибухнула, і була дуже хороша в цьому вибуху і гніві.

– Чого ти хочеш? – запитав повелитель.

– Хочу жити з тобою, як це заведено в нас на Україні. Хочу, щоб ти відмовився від гарему!

Тут уже султан не витримав, і розгнівався сам:

– Ти єдина в моєму серці. Але відмовитися від гарему – це вже занадто. Такого ніколи не було в роду Османів. Це ганьба для султана. Що скажуть мої піддані?

Настя подивилася на нього і сказала тихо:

– А як же пророк Магомет? Він довго жив із однією дружиною, Хадіджею...

Мовчав Сулейман. Тут уже Роксолана не витримала, погладдила чоловіка:

– Я хочу любити тебе, як любила моя мати мого батька... допомагати тобі в твоїх державних справах, тому що їх дуже багато...

Султан уже веселився, мов юнак:

– Хто з нас завойовник – ти чи я? Ти отримаєш мій гарем, а потім прибереш до рук державу? А якщо я обману тебе з гаремом?

– Усі знають, – підвела всміхнене личко, – що слово, дане Сулейманом, твердіше сталі.

– А ти ніколи ще не говорила мені неправди?

Зніяковіла, очі опустила:

– Одного разу...

– Коли? – здивувався.

– Тоді, вранці... Біля моря... Коли припливали рибалки...

Я сказала, що хочу їсти. Але я була сита любов'ю. Думала, що ти голодний, і соромилася запитати тебе...

Ці слова були, як мед, султану. Схопив дружину на руки, закружляв...

– Я виконаю те, чого ти хочеш! Забуду дорогу в гарем і більше не доторкнуся ні до однієї жінки, крім тебе!

Роксолана гуляла в парку з сином Селімом і Мустафою. Була привітна з обома. І Мустафа – красивий, жвавий, як ртуть, хлопчик із розумними очима – був добрий і ласкавий до свого брата. Боролися, бігали один за одним. Кошлатий Калим біля них. Сміх лунав на весь палац. Раптом до Роксолани, яка вишивала український візерунок, поглядаючи на дітей, підійшла темна, як ніч, Махідеван.

– Я все знаю! – крикнула. – Ти його зачарувала, проклята україно. Відьма! Прийшла з Чорного Шляху, без роду і племені! І рано радієш! Ти думаєш, що перемогла мене і весь гарем? Почекай! Ось стане мій Мустафа султаном – подивися! Нумо, синку, відійди від цього недоноска Селіма!

Уражена Роксолана зблідла. Переляканого Мустафу забрала служниця, а Селім ухопився за матір. Неподалік кружляв розгублений Гассан.

– Чула про заповіді Фатіха? – кричала розлючена черкеска. – Влада переходить у руки старшого сина, а всі його брати знищуються! Це закон! Рано чи пізно Мустафа стане султаном – а твоїх синів, хоч скільки б їх було, задують чорним шовковим шнурком! Ось таким! – вигукнула вона, розмахуючи шнурком. – А я буду валіде, матір'ю султана! – кинула шнурок в обличчя Роксолані і пішла, гордо підвівши голову.

Роксолана перевела погляд на візира, який щойно підійшов і чув крики Махідеван.

– Заповідь Фатіха – це правда? – запитала його Роксолана.

– Так, о незрівнянна Хюррем, – уклонився їй візир. – Мудрий султан Фатіх увів таке правило, щоб позбутися братовбивчої боротьби за владу, яка терзала нашу країну. І тепер ми, вчені улеми, стежимо, щоб воно виконувалося обов'язково. Це робиться для загального блага.

– Але це було в минулому... Адже Сулейман нікого не вбивав!

– Він був єдиним сином. У нього не було братів, – спокійно відповів візир.

– Як можна вбивати невинних дітей? – зблідла, мов саван, Роксолана. – Це немислима жорстокість!

– Така доля синів султана, о Роксолано Хюррем... – укло-

нився їй Ахмед-паша, насолоджуючись відчаєм колишньої рабині. – У кожного свій кісмет (доля)!

...Султан гладив по голові тремтячу дружину:

– Заспокойся, люба моя. Заспокойся...

– Це просто жах, що говорить ця Махідеван! – шепотіла. – Я не хочу її більше бачити!

Поруч грався на килимі маленький Селім. Султан подивився на нього і зітхнув:

– Добре, я відправлю її в далеку провінцію... Більше ти її не побачиш. А ти доглядай за Мустафою. Він хороший хлопчик і дуже прихильний до тебе. Казав мені, що любить тебе більше, ніж свою матір... Тому що Махідеван зла і займається тільки собою.

– Скасуй наказ Фатіха! – не могла заспокоїтися Роксолана.

– Цього я не можу зробити... – зітхнув Сулейман. – Не бійся. Поки я живий, нічого з нашими синами не станеться. Ти мені подаруєш сина? – уткнувся обличчям у її живіт, немов прислухався до нового життя. І раптом султан і його дружина побачили, як кумедно дерся на трон малюк Селім.

Не могла заснути Роксолана. Місяць пробивався крізь хмари, йшов дощ. Блискавки десь далеко пронизували море. Султанша встала, витягла з потаємної схованки шматок парчі, у яку вона загорнула дорогоцінні для себе речі – подерті шлюбні черевички, сирій невільничий одяг, у якому вперше

зустріла Сулеймана, і срібний хрестик. Узяла цей хрестик у руки... І побачила перед собою сумні очі Богоматері, хрест монастиря, бачила, як блискавка вдарила в дерево, під яким стояла вона з Сулейманом, і як вирувала внизу темна безодня моря...

Вранці маленький Мустафа під наглядом євнухів навчався скакати на коні. Роксолана відсунула віконну запону і спостерігала за хлопчиком з другого поверху.

Важким був цей погляд...

У руці вона тримала чорний шовковий шнурок.

Падав дощ на землю християнську, що стогнала від Джахаду – священної війни, яку вів Сулейман. Він їхав розкислою дорогою, оточений вартою, а за стіною дощу гігантським змієм тяглося за ним величезне військо, про розміри якого можна було здогадатися із шуму, що супроводжував його, подібного до морського прибою: було тут і хропіння коней, і скрип коліс, і крики начальників, і тупіт ніг, і дихання сотень тисяч людей.

Падишах їхав на чорному, як ніч, коні, під зеленим прапором Пророка, з мечем Магомета. Воїни, яких обганяв султан, зі страхом і повагою дивилися, як на образ, на непорушну постать Сулеймана, що сидів на швидкому коні, як висока кам'яна подоба кари Господньої, не звертаючи уваги на дощ. І були аги і паші пишніше одягнені, ніж їхній володар: ніякого металу, крім твердої сталі, не мав при собі, ніякого

оздоблення не було на його одязі.

Сонце сідало за обрій. Султан мовчки стояв на пагорбі й дивився, як його моджахеди штурмували фортечну стіну. Хтось закидав хмизом глибокий рів, а хтось уже дерся драбиною, падав, перелазив на стіну...

Навколо все було у вогні й клубах диму. Ревли гармати, кричали люди...

Сулейман застиг нерухомо, здавалося, не слухав гінця, який, упавши ниць, доповідав про хід жорстокого бою. Нарешті, султан побачив, як відчинилися фортечні ворота, як рвонула туди кіннота і як затріпотів на вежі зелений прапор...

І впав володар половини світу на коліна помолитися Аллаху за перемогу.

Роксолана сиділа на троні, поруч стояв Мустафа, підріс Селім, а на руках вона тримала немовля Баязеда. Італійський художник малював груповий портрет, милуючись усмішкою султанші, розмовляючи з нею своєю співучою мовою, – Роксолана знала трохи і її.

Втомлений Баязед вирвався з рук.

– Закінчимо, діти втомилися... – розпорядилася жінка. – Дякую, синьйоре, чекаю вас завтра... Біжіть... – звернулася вона до старших дітей. – І слухайте вчителя Абдуллаха!

Діти радісно вискочили із зали, а Баязеда забрала служниця.

Роксолана перейшла до іншої зали, де разом із Ахмед-пашею почала обговорювати макет імарету й інших будівель біля Авретбазару. Султанша вникала в усі деталі. З повагою і подивом дивився на неї будівельник. Саме сюди євнух приніс на таці папери. Роксолана відразу ж зламала печатку – лист був від Сулеймана. Пробігла очима, випросталася гордо і сказала Ахмед-паші:

– Військо султана взяло Будапешт! Нехай весь Стамбул, уся країна знає про цю прекрасну перемогу! Я хочу роздати милостиню!

Коли в оточенні охорони роздавала милостиню бідним людям, сталося майже диво. Якась бабуся в убогому українському одязі прорвалася між коней яничарів із плачем і з монетою-милостинею в руці: «Настуню, дитино!» – біля лєктики султанші впала.

А молода султанша голосно скрикнула, зістрибнула з нош у дорогих шатах, у пилу на колінах перед матір'ю стояла, руки їй цілувала... Мовчав натовп, іще ніколи не бачив такого, укотре розгубилась охорона, неможливо було передбачити вчинки дивної султанші.

Посадила Роксолана матір у лєктику, і, мовчки обнявшись, обидві плакали по дорозі до палацу...

А в палаці у прекрасних палатах Роксолана розпитувала чисто прибрану, смертельно втомлену, здивовану, але щасливу матір:

– Як же ви, мамо, мене знайшли?

– Тому що два єврейські купці зі Львова дізналися про тебе, сюди мене привезли... – насилу розповідала мати. Від подорожі й радості боліло її серце. – Спасибі їм. Хороші вони люди.

– Я їх щедро нагороджу... І не тільки дукатами. До мене вже приходили послы з Єрусалима, просили полегшити доступ до їхньої святині, Стіни плачу... Тому присягаюся, мамо, що або я, або мої сини подарують єврейському народу їхню святиню, – твердо сказала Роксолана.

– А як же ти, доню, заміж за чужу віру вийшла?.. Батько помер. Не витримав такого сорому... Гріх це великий, донечко... – хитала головою мати.

– Бідолашний батько... Знаю, що гріх... – залилася слізьми Роксолана. – Та полюбила я чоловіка свого понад усе...

Помовчала матінка, потім знову запитала:

– А як же ти живеш з іншими його жінками... У вас же тут гареми... Ой, сором який... – скаржилася знову сива матінка.

– Він мені вірний, як і я йому... – ласкаво пояснила Роксолана. – Тому що цей султан не такий, які були до нього... Він мудрий і порядний чоловік.

– Мудрий і порядний? Так що ж він землю своєї дружини спустошує? Замучили нас татари. Знову Рогатин спалили, всіх перебили... А коли була в Перекопі, там жид один на митниці все дивувався: стільки людей вивезли з України – невже хтось залишився? А вчора мої купці говорили,

що турки готують найбільший похід на Україну... Заллють кров'ю нас, ми зникнемо з лиця землі.

– Це не султан готує, то візир Ахмед-паша і яничари, над якими він поставлений... – хвилювалася Роксолана. – Сло-в'янські землі для турків – це землі невірних, і війна з ними – це священна війна... Невже Рогатин знову спалили?

– Правда, дочко, правда... – скаржилася бабуся. – Де ж онуки?

– Зараз їх принесуть... – сказала султанша. – А яка доля Степана мого? Його тоді захопили татари?

– Ні, врятувався... – мати розглядала пишні покої. – Зібрав грошей, поїхав у Кафу тебе викуповувати і пропав. Не знаємо, що з ним, чи живий...

Зітхнула Роксолана... Мати звернула увагу на вишивки з рідними візерунками, хотіла щось запитати і раптом почала задихатись, їй стало зле.

...Дивна була ця могила з хрестом на мусульманському кладовищі. Сулейман, який повернувся з походу, стояв поруч із Роксоланою, одягненою в чорне. Поклала на горбик землі свою вишиванку.

Мовчали. Сулейман переживав горе дружини. Сказала Роксолана:

– Мати говорила, що татари зовсім розорили Україну. Майже весь живий народ вивезли в рабство або винищили...

Раптово впала на коліна перед султаном:

– Перед могилою матері закликаю тебе, володарю світу: не ходи на Україну! Дай моїй бідолашній батьківщині піднятися! Я благаю тебе! Дай слово мені!

Довго мовчав Сулейман, грав жовнами. А потім підняв Роксолану і тихо сказав:

– Султан Сулейман не битиметься з твоєю Україною. І ніколи більше не ставай на коліна. Ти – турецька султанша!

Селім і Баязед гралися у смузі прибою під наглядом служників на чолі з Гассаном, а Роксолана сиділа під накидкою, писала вірші. Тут її знайшов суворий Ахмед-паша:

– Дозволь мені, о, султанша Хюррем, поговорити з тобою. Бо іншого разу може й не бути.

Роксолана відірвалася від свого заняття й уважно подивилася на візира:

– Я слухаю тебе.

– Я знав Сулеймана ще хлопчиком, я його виховував. Ніколи ще Туреччина не мала такого достойного султана. Він створений для великих справ. Але йому заважає їх здійснювати одна жінка... Я багато терпів, коли ця жінка нехтувала нашими звичаями, почала відкривати обличчя, приймати у себе чоловіків, займатися будівництвом, потім відокремила гарем...

– Хто ж це така? – весело розсміялася Роксолана. – Як вона посміла?

– Ми довго терпіли це. Але не можемо терпіти більше втручання цієї жінки в державні справи. Негоже жінці вирі-

шувати, з якою країною воювати султану.

Роксолана мовчала. Візир вів далі, свердлячи її ненавистним поглядом:

– А ще хочу нагадати цій жінці, що доля її дітей у наших руках.

– Ти маєш на увазі, що ви вб'єте моїх дітей, коли Мустафа сяде на трон? Але для цього треба, щоб Сулейман... щоб його не стало... Ти погрожуєш мені смертю мого чоловіка? І не боїшся? – Роксолана зблідла.

Візир помовчав, презирливо дивлячись на жінку, і вів далі:

– Я не боюся нічого. Люблю султана більше за тебе, бо ніколи його не зраджував, як ти. Заповіт Фатіха не скасувати. Рада улемів усе одно залишить живим одного старшого сина, коли він сяде на престол... Але це в майбутньому. А я маю на увазі день сьогоднішній. Гнів Падишаха й улемів буде безмірний, коли вони дізнаються, що твої діти хрещені в християнську віру! Ніхто їх не врятує!

– Це наклеп! – схопилася Роксолана. – Баязеда я не...

– А Селіма? – спокійно запитав візир.

– Не пам'ятаю... Я була тоді в пологовій гарячці, трохи стало легше... Хто тобі це сказав? – остовпіла від найсильнішого страху за свого сина.

Візир помовчав. Роксолана поглянула на берег, де чорний євнух неодноразово кидав погляди в їхній бік.

– Гассан? – здогадалася Роксолана. – Цей підлий боягуз...

– Я не хочу завдавати болю моєму володареві, – сказав візир. – Гассану я дав гроші за мовчання, і я мовчатиму, якщо ти не втручатимешся в державні справи.

Роксолана на мить замислилася. Ще раз глянула на берег моря, на Гассана і служників, які були його людьми... Прийняла рішення і миттєво заспокоїлася. Сказала холодно:

– Добре. Немає іншого виходу.

Покликала дітей і пішла в палати.

Султан проводив Раду Дивана, коли почувся якийсь шум біля дверей. Усі здивовано прислухались. А за дверима стояла Роксолана з дітьми і яничари. Ага охоронців стояв перед дверима і зніяковіло говорив:

– О, Радісна Мати принців! Сюди не можна жінкам! Іще жодна сюди не ступала... Падишах зайнятий суддівськими справами. Я не можу його турбувати!

– Я теж хочу суду! – крикнула. – Над розбійниками, які сваволять у палаті Падишаха! – сказала твердо, підходячи до дверей. Ага став на коліна перед нею. Увійшла до суддівської зали зі сльозами, але так твердо, ніби сама збиралась у ньому судити. Увійшла і закричала:

– Урятуй дітей своїх! Я боюся повертатися в гарем!

Султан устав із престолу.

– Що це? – запитав голосно і пальцем дав знак усім, щоб покинули залу. Збентежені достойники виходили, оглядаючись, як на диво.

– Що сталося? – запитав стурбований султан. – Хтось за-
подівав зло тобі або дітям? – гнів уже з'явився в очах.

– Нашим дітям! – цілувала їх і обливала слізьми.

– Хто посмів? – тихо запитав султан, спостерігаючи за си-
нами.

– Ахмед-паша!

– Мій візир Ахмед-паша? Це ж достойна людина... він
виростив мене... Не може бути!

– Ти мені не віриш? – закричала дружина. Діти розплака-
лися.

– Що ж він зробив? Що? – запитав султан. Бліда, але рі-
шуча Роксолана кинула:

– Вимагав, щоб я не втручалася у твої справи... Інакше...

– Як це вимагав? Інакше що?

– Що відкриє перед людьми і тобою...

– Що відкриє? – перервав її в обуренні.

– Що я охрестила твоїх синів, – вибухнула. – І їх стратять.

– Охрестила?..

– Ні, це вигадка! Це нікчемний наклеп Ахмед-паші й під-
купленого ним Гассана!

Він зітхнув.

– Я знаю, що він проти тебе... Але щоб дійти до такого...
це б викликало бунт яничарів, – похитав головою. – Обидва
злочинці мусять померти. Тільки справедливість вимагає їх
вислухати!

Роксолана встала і сказала:

– Роби суддівську справу твою!

Схилилася так, як людина, що має повну правду за собою і не боїться вироку.

– Варта! – грізно крикнув султан. – Негайно посадити Ахмед-пашу і Гассана!

...Коли Роксолана йшла коридором, бачила, як вели збожеволілого від страху Гассана у в'язницю. Він весь час кричав від жаху:

– Все неправда! Великий візир Ахмед-паша звелів мені так говорити! І обіцяв за це багато грошей! І будинок у Скутарі! А це все неправда, що я говорив!

Роксолана почула це і ледь помітно всміхнулась. А візира зустріла, коли виходила через ворота Джеляд-Одаси. Ахмед-паша йшов твердим кроком, не удостоївши поглядом Роксолану. Вона подивилася йому вслід і покликала до себе ватажка німих-дільсизів. Дала чорний шовковий шнур і показала кивком на візира. А після того як вийшла з воріт і ворота за нею зачинилися, почула здавлений крик...

Не здригнулася. Не відчувала жодної провини, бо захищала дітей.

Увечері була у своїх покоях із дітьми. Молилась Аллаху біля кадильніці, в ніжних клубках диму. Прислухалася до якихось глухих звуків.

У молитві її і застав заклопотаний Сулейман.

– Що це за звуки такі? – запитала його Роксолана.

– Яничари сваволять... – сказав Сулейман. – Як дізнали-

ся, що Ахмед-пашу стратили і ще й без заслуховування... Як ти могла це зробити?

– Він посмів погрожувати дітям твоїм! – блиснула очима Роксолана. – Але у тебе є Гассан!

– Я його допитав, – сказав султан. – Він усе сказав. – І уважно подивився на дружину.

– Що сказав? – запитала спокійно.

– Ахмед-паша наказав йому обмовити тебе і грошей дав...

– Де зараз Гассан?

– На дні Босфору...

Дивні звуки наближались. Уже можна було почути удари в барабан, у щось металеве, ревище голосів, виднілася заграва від смолоскипів... Сулейман підійшов до вікна, в яке було видно пожежу, клуби диму. Роксолана кинулася до переляканих дітей.

У двері постукали. Увійшов стурбований євнух, упав на коліна перед султаном:

– Мій пане! Охорона передає, що яничари наближаються. Збунтувалася майже вся казарма, вимагають видати їм султаншу Роксолану. І щоб великий султан вів їх на війну з невірними.

– Вимагають видати Роксолану? – схопився, як лев, султан. – Зброю мені! Передайте яничарам, що я вийду до них. – Потім обернувся до дружини: – Не бійся нічого. Хай там що, сюди вони не прийдуть. Не посміють. Я пришлю сюди Мустафу.

І стрімко вийшов. Роксолана зі страхом дивилась у вікно.

Султан сам, без охорони, їхав на білому коні, вкритому зеленим прапором, просто в центр палацової площі. Там горіло багаття, і в клубах диму можна було розрізнити маси людей. Яничари били в барабани, били в мідні казани і ревли, як шайтани. Можна було почути в цьому вирі:

– Ця клята Роксолана нашого султана зурочила!

– Чаклунка!

– Нам не платили вже рік!

– Худоба краще живе!

– Веди нас на Україну!

– Віддай Роксолану по-доброму!

– Все спалимо!

– Де наш Ахмед-паша?

– Де царевич Мустафа?

Доскакавши до центру, султан спішився, підніс руку. Все стихло. І направили на султана шаблі і списи. А падишах тихо і спокійно сказав:

– З усіма говорити не можу. Нехай виступлять три провідники!

Відразу ж виступили три бувалі аги і стали всередині кола з мечів.

Затягнулося мовчання. Раптом Падишах, не сказавши ні слова, блискавичним рухом руки вихопив шаблю і трьома ударами на місці зарубав усіх трьох так скоро, що ніхто й отямитися не встиг.

Скрикнув натовп...

У покоях Роксолани перебував і Мустафа в повному обладунку царевича. Він заспокоював, як міг, молодшого Баязеда. Жінка дивилася на заграву ночі, прислухалася до несподіваної тиші, а потім знову все наповнилося криками.

І знову в покої вбіг, вже не стукаючи, переляканий євнух:

– О султанше! Кажуть, що нашого повелителя вбили!

Потім упав на коліна перед малим Мустафою:

– Тепер ви, о божественний Мустафо, наш султан! Яничари, які люблять вас і поважають, величають вас! Вони вимагають видати їм Роксолану Хюррем та її дітей. Інакше всіх нас... І все тут сплять... Що робити?

– Геть, собако! – крикнув на нього Мустафа і вийшов перед Роксоланою, витягнувши свою маленьку шаблю.

Роксолана була перелякана на смерть. Судорожно притискаючи дітей, вона дивно подивилася на хлопчика, що стояв перед нею і прислухався до кроків у коридорі. А вони наближались, як і збуджені голоси людей.

Двері відчинились, і на порозі з'явився Сулейман, увесь закривавлений. Кинувся до Роксолани і дітей.

– Усе позаду! – сказав султан. – Вони кинули зброю і вимолюють прощення...

...Сиділи удвох на березі неспокійного моря. Догорали вогнища, стихала ніч.

– Що ти зробиш із ними? – запитала Роксолана.

– Передам у військовий суд. Усіх їх буде страчено. Можна помилувати злочинця і навіть убивцю, але не можна помилувати військо, що враз учинило бунт. Їх трупи кинуть собакам.

– Це жорстоко, Сулеймане!

– Але справедливо. Народ, який змилюється над бунтівниками, що повстали проти влади, даної самим Аллахом, сам буде розтерзаний голодними псами.

Роксолана затулила обличчя долонями:

– Сьогодні найстрашніший день у моєму житті. Знаєш чому?

– Чому?

– Тому що я сьогодні побачила майбутнє своїх дітей. Як тільки Мустафа сяде на престолі, моїх дітей задушать? – Голос її зривався. – Скасуй закон Фатіха!

Султан обійняв її:

– Цього не можу зробити... Адже це вирішує рада улемів після смерті султана. Але поки я живий, не бійся за дітей.

Роксолана випросталась і сказала різко:

– Ти бездушний і жорстокий! Ти вважаєш себе центром світу! Думаєш, усе зникне після твоєї смерті? Але діти залишаться! Навіщо я їх народжувала?

У свою чергу випроставсь і Сулейман. Він сухо мовив:

– Хіба можна так говорити із султаном? Султан думає про долю держави. Мусить бути кілька спадкоємців, тому що є хвороби, нещасні випадки... А коли вибирають на престол

старшого з тих, що вижили, тоді решта вирушають у царство вічного блаженства... Така доля у синів султана. Мектуб – так заведено... Інакше брат піде на брата, і війни знищать державу... Розумієш? Сумно, що ти думаєш про дітей більше, ніж про чоловіка. Тому що діти вмирають, народжуються, а чоловік один. Тим більше, якщо він – султан.

Роксолана дивилася на нього з подивом, ніби вперше відкрила в ньому щось небачене. Потім відвернулася, спрямувавши погляд на море.

Мовчала. Сутеніло море, нескінченне і загадкове.

Хвилі раз по раз розбивались об берег, розпадаючись білою піною.

Уперше за багато років Роксолана і Сулейман сиділи поруч відсторонено. Кожен думав про своє. Нарешті жінка сказала:

– Дозволь мені здійснити паломництво у святі землі, в Мекку, хочу помолитися перед труною Пророка. Подякувати йому за сьогоднішнє твоє спасіння, за твою мужність. Хочу попросити вибачення за мої гріхи, які були і ще, може, будуть...

Султан зважив її слова і холодно відповів:

– Це мудро. Непотрібні розмови про тебе вщухнуть. Усі правовірні будуть хвалити розум і благочестя твоє.

– Я хочу взяти з собою своїх дітей, Мустафу. Нехай будуть ближче до Пророка.

– Бережи їх... Це дуже важка і небезпечна подорож, через

пустелі та гори. Там і розбійники, і звірі дикі. Я тобі дам хорошу охорону.

Розмовляли, не дивлячись одне на одного. Море розбивалося біля їхніх ніг.

Гори, випалені вулканічним вогнем, підносилися до неба. Кам'яна пустеля дихала жаром. Попереду йшов бедуїн у білому бурнусі, за ним Роксолана, Мустафа, охорона. Люди були виснажені, на жінці подерся одяг, але вона вперто йшла вгору.

Увечері на кам'яному плато розбили табір. Потомлені люди, всі, окрім варти, спали, а Роксолана сиділа, дивлячись на тривожно-кривавий захід сонця. Потім перевела погляд на сплячого Мустафу.

Наставала ніч. А вранці Роксолана, з чорними колами під очима через безсонну ніч, сказала Азі яничарів:

– Я хочу піднятися на вершину цієї святої гори. Помолитись. А ви залишайтеся тут.

Упав на коліна мужній воїн:

– Даруйте, могутня султанше Роксолано Хюррем, великий султан наказав супроводжувати вас усюди... І ви до того ж утомилися... Чи не краще повернутися в табір, де вас чекають діти...

Але Роксолана була непохитна:

– Тут уже недалеко.

Коли вона відійшла досить далеко, Мустафа скочив на но-

ги і кинувся за нею. Дорогу йому хотів перепинити ага, але спритний царевич вислизнув із його обіймів і гнівно крикнув:

– Як ти смієш! Я піду з Роксоланою! А вам наказую чекати нас тут!

Султанша зупинилась і мовчки чекала хлопчика. Стражник низько схилив голову перед спадкоємцем престолу...

Коли дерлися на вершину ледь помітною стежкою, Роксолана увесь час поглядала на хлопчика, який спритно піднімався, чіпляючись за гостре каміння.

Над ними висіло небо, вицвіле від спеки. Кружляв орел. Під ними розкинулися дикі скелі найрізноманітніших форм і кольорів – нібито якийсь гігантський скульптор створив тут образ первозданного хаосу.

Усе ближче до вершини... Раптом зблідла Роксолана – оступилась і зрушила камінь, який ударив по руці хлопчика. Він закричав, утратив рівновагу і покотився до краю прірви. Але в останню мить учепився однією рукою за гострий камінь. Друга його рука і ноги ковзали гладенькою скелею, не знайшовши опори.

– Роксолано... – крикнув. – Роксі...

А султанша стояла нагорі, нерухомо. Секунди перетворилися на вічність. Заплющила очі. На її обличчі відбивалася страшна боротьба, яка відбувалась у душі... Вона насилу розплющила очі – у них був вираз смертельної муки.

– Допомо... – кричав хлопчик, не маючи можливості ви-

дертися на плато. Камінь під його рукою хитнувся...

Подивився на Роксолану – очі їхні зустрілися. Здригнулася. Вона кинулася до Мустафи, в останню мить схопила його, притягла до себе. Обійняла, пригорнула до грудей...

Коли спустилася вниз, запитала бедуїна-провідника:

– На цій горі живе дервіш, який передбачав появу султанши Місафір. Де його знайти?..

Ішла кам'янистою стежкою до дервіша сама. Вечоріло... Божий старець молився у своїй печері, посеред якої горіло багаття. Сиве волосся дервіша діставало до ніг, а занедбані нігті були схожі на кігті орла. Привіталася з ним і запитала, опустивши очі, як молільниця:

– Ти, Божий старцю, лікуєш хворе тіло і хвору голову? Ти пророкуєш майбутнє?

Старець підійшов, пильно подивився на неї, в її очі.

Світ закрутився перед Роксоланою... Прийшла до тями, коли вже сиділа на кам'яній лаві, а старець щось кидав у вогнище.

– Ти знаєш, хто я? – тихо запитала його Роксолана.

– Знаю, о, султанша Місафір... Ти – наймогутніша з жінок світу.

– Знаєш, що мучить мене, рве моє серце?

– Знаю, дочко моя.

– Так скажи мені... Що буде з дітьми моїми?.. Чи Мустафа, син Сулеймана, сяде на престолі батька і діда свого?

Обличчя старця спохмурніло. Кинув у вогонь іще якісь зернятка:

– Дивися сюди...

У білих клубах диму, у відблисках вогню почали з'являтися перед Роксоланою невиразні видіння, якісь обриси предметів, людей...

І чує голос Роксолана, чи старця, чи когось іншого, слова якого, відлунням повторюються в її голові:

– Мустафа... син Сулеймана... законний спадкоємець його... не сяде на престолі... батька і діда свого!..

– Чому? – чує Роксолана свій голос.

– Уб'є його могутня султанша Місафір!

Роксолана знепритомніла. Прийшовши до тями, запитала:

– Як?

– Рукою мужа свого... і батька Мустафи...

– Ти знаєш її план? – закричала Роксолана із забобонним страхом.

І бачить вона Мустафу, дорослого, чоловіка середніх років, налитого чоловічою красою... Вченого, що пише якісь листи... Сулеймана, постарілого, сивого, що показує ці листи синові...

– Бачу, бачу, моя дитино... Минають роки... Бачу царевича Мустафу... його звинуватять у змові проти батька... звинуватять у тому, що він захотів зайняти престол... бачу вченого... який підкуплений султаншею Місафір... підробляє листи безневинного Мустафи... підробляє так майстерно, що і сам Мустафа... не зміг перед батьком... відрізнити свої листи від підроблених. І гине Мустафа смертю безневинного...

Дивився на Роксолану дивний старець, очі якого блищали в екстазі, і щось шепотів. Побачила Роксолана, як у присутності Сулеймана німі кати дільсизи накинули на шию Мустафи чорний шовковий шнурок і задушили сина на очах у батька...

Тяжко переживав цю кару Сулейман... Повернувся до Роксолани і дивився в її душу.

А голос вів далі:

– А сяде на престол син Місафір – Селім... Його молодшого брата Баязеда буде знищено... А потім стане султаном онук Місафір – Мурад... і за його наказом задушуть дев'ятьох його братів...

У клубах диму йшов до Роксолани її чоловік Сулейман, простягаючи до неї руки, немов благаючи про щось...

– Коли загине безневинний Мустафа, тоді почнеться розбрат у державі Османів... І повільно згасне його велич...

Підвелася Роксолана. Довго мовчала, опановуючи себе. Бліда, як береза, оповита снігом.

Мовчала довго, дивлячись на вогонь. Сказала тихо:

– Від любові не змогла врятуватись... А чи зможу я врятуватись від долі?

Повільно вийшла з печери. Постаріла відразу на десять років.

Коли сідало сонце за хмари, сотворила вечірню молитву. Поруч із нею – Мустафа, Селім, Баязед. Віддалік – служники.

Сиділи на горі, на кам'яному плато, на молитовних килимках обличчям до Мекки.

Перед нею розстиалося півсвіту, яким вона повелівала.

Перед нею стелилися століття. Вона була їхньою володаркою.

Перед нею простелилася доля, але вона не була її володаркою.

«Аллаху Акбар! Ла іллага іл Аллах! Ва Магомет расул Аллах», – шепотіли її губи, але душа її вимовляла іншу молитву. І бачила вона рідну Україну, Рогатин, церковцю з хрестом, і лик Богородиці...

Як жива, дивилася на Роксолану Божа Матір, тримаючи у своїх руках Немовля, і не відомо було, що саме в її сумних усе розуміючих очах – засудження чи прощення...

Бастард

Пролог

Темної холодної ночі двоє стояли на мурі, й довгим і страшним було їхнє очікування.

– Чи готові воїни? – запитав той, що носив на сивій голові чотиризубий княжий вінець. – Чи заряджено катапульти і чи кипить смола?

Лучники завмерли біля бійниць, і готові були катапульти, і смола пузирилася в чорних чанах.

– Що ти там бачиш? – запитав вінценосний у того, хто стоїть поруч, бо той мав силу бачити в темряві, і на сто верст уперед, і на десять ліктів під землею.

– Бачу, – відповів той, – бачу незліченні загони, і сталь палахкотить при світлі смолоскипів, і веде їх твій син.

Вінценосний розреготався:

– Скоріше земля розколеться, як гнилий горіх, ніж він добереться до наших стін!

А вітер вив, і від кожного смолоскипа тягнулася чорна стрічка диму.

– Що ти бачиш тепер? – знову запитав князь.

– Бачу, діти мої, як пастки, приховані в землі, жадібними пащами хапають воїнів, пожирають їх разом із панцирами,

і крик та стогін здіймаються над лісом. Половина війська загинула, але твій син уцілів.

– Скоріше небо згорнеться в сувій, ніж він візьме замок! – розсміявся князь.

А ніч ревла, і мчали по небу клапті хмар, і далеко ще було до світанку.

– Скажи мені, що ти бачиш зараз? – запитав вінценосний, і вітер здибив його сиве волосся.

– Бачу, – тихо сказав той, що стояв поруч, – як б'ються з військом змії та хижі птахи, як падають наші вороги, але інші ступають по їхніх трупах. Бачу море їхніх смолоскипів; бачу роти, роззявлені в бойовому кличі. Ось діти мої, жадібні жовті марева, убивають їх цілими загонами, але твій син уцілів, за ним рухаються ті, що залишилися живими!

Князь звів кулаки до неба:

– Скоріше ліси проростуть корінням догори, скоріше річки здіймуться на диби, скоріше мати пожере немовля, ніж він отримає вінець!

І ось уже всі, хто був на стіні, побачили вогні смолоскипів і блиск сталі.

– Що ти бачиш тепер?! – люто вигукнув князь, але співрозмовник не відповів – із середини лоба його стирчала стріла.

І тоді закричав князь, закликаючи до бою, і луною відгукнулися його воїни, а ті, що прийшли з вогнями, рушили на приступ.

Залізні гаки впивалися в камінь, як хижі пазури впивають-ся в плоть. Струмками диміла кров, і потоками лилася гаряча смола. І відступили від стін ті, що прийшли, і великі були їхні втрати. Переможно закричав князь – але кинджал встромився йому в спину, тому що син його таємно проник у замок через підземну нору.

І впав князь, і скотився вінець із його голови, і безліч рук потягнулося до вінця – але ті, що торкнулися його, вмирали на місці. І закричав княжий син, і голос його розкотився, подібно до грому:

– Княжа кров у моїх жилах! Спадщину – тільки спадкоємцеві!

І схопив вінець, і настромив на голову, й ті, що прийшли з ним, піднеслися духом, а оборонці втратили мужність...

І настав світанок, і зграї ворон зраділи, злетівши на княжий бенкет. І чорними клубами здіймався дим, і сходини зробилися слизькими від пролитої крові.

І сказав чаклун, що всю ніч помирав зі стрілою в лобі, – бо довго, дуже довго помирають чаклуни:

– Прокляття на весь рід ваш і на всі його коліна. Навіки, навіки сини ваші будуть убивати своїх батьків. Проклинаю і пророкую: навіки.

1

Сонце стояло вже високо, коли він, голодний, кинув заплічний мішок у траву.

Ніколи в житті він не бачив такої трави – густої, лискучої, як шерсть ситого і здорового звіра. Йому здавалося, що все тут лисніє від задоволення – і дерева, здоровенні, в три обхвати, і нелякана звірина – он польова миша дивиться і не боїться, – і птиці, і біляві квіточки...

Він іще раз озирнувся і, гмикнувши, потягнув із піхов меч.

Укотре серце його солодко завмерло, коли без звуку, без скреготу світу явилось широке ясне лезо, зловило плоским боком сонячний промінь і відправило його Станкові у вічі.

Він примружився.

Тягар, який лежить у його долоні, був силою і владою. Жолобок на мечі був прямою дорогою, з якої не звернути. Щасливо всміхнувшись, він зробив бойову стійку.

Перша позиція. Друга позиція. Удар – відсіч. Удар – противник уражений у плече. Відсіч удару ззаду... Підступний негідник! Розворот... Серія ударів, противник стікає кров'ю, але лізуть нові й нові, тож меч у його руці перетворюється на блискуче залізне віяло...

Він не втомлювався. Він узагалі ніколи не втомлювався, кисть його оберталася з шаленою швидкістю, і гуло повітря,

розітнуте лезом. Раз – від ліктя, два – від плеча, круговий захист...

– Підходьте! А-а-а! Отримали? Ще хочете? На! На!

Крики народжувалися самі, і він не пам'ятав, що кричав. Він був сильний і, звичайно ж, смертельно небезпечний, і від того, що він сильний і небезпечний, від скаженої радості м'язів йому хотілося заспівати, але хто ж співає під час бою?!

– Небо на поміч! – почулося з-за спини.

Станко ще нічого не встиг подумати, а тіло його вже розверталось і меч уже піднімався назустріч голосу. Він повернувся і завмер у бойовій стійці.

Той, хто налякав його, позадкував за темний стовбур і звідти пробурмотів примирливо:

– Тихо, хлопче, мир... Мир, хлопче! Що ти...

Станко перевів дух. Меч у його руці трохи опустився, і той, що ховався за стовбуром, тут же осмілів і виглянув.

Йому, схоже, було далеко за сорок, і був він не те щоб худий – сухорлявий, і не те щоб бородатий – так, зарослий дуже густою щетиною.

– Що ти, хлопче, я ж не стражник, придивись як слід...

Станко і без того дивився обома. На незнайомцеві були вовняні штани, ретельно заправлені у високі черевики на шнурівці, невизначеного кольору сорочка і бувала шкіряна безрукавка; на поясі довгий кинджал у піхвах.

– Прибери свою іграшку, хлопче... Ну, промишляеш – і промишляй собі – мені байдуже...

Станко опутив меч.

– Я не браконьєр, – сказав він хрипко.

– Так? – здивувався незнайомиць. – Ну, тоді гуляв, значить, і заблукав... у землях князя Ліго, на які якщо хто ступив – ноги відрубують...

У душі Станка ворухнулася холодна змійка, і тому він сказав дуже голосно:

– Не лякай. Не боюся.

Незнайомиць реготнув. Ступив уперед – і красномовно подивився на меч Станка. Той картинним жестом загнав зброю в піхви.

Незнайомиць наблизився. Очі його виявилися блакитними – настороженими й глузливими водночас. Очі ці за секунду оббігли Станка з голови до п'ят – і повернулися, щоб повторити огляд ретельніше.

– Здалеку ти прийшов, чи що? – поцікавився недбало, глянувши на стоптані Станкові черевики.

– Прийшов, звідки дорога лежала, – відгукнувся Станко в тон.

Незнайомиць глянув у вічі йому – цього разу скрушно і дбайливо:

– Землі тут багаті, це вірно... Та тільки повертайся, хлопче. Добре ще, коли просто ноги відрубують, правду кажу тобі! Упіймали тут нещодавно одного хлопця, теж у землях князя промишляв... Слухай, іди скоріше, поки цілий, добре?

Деякий час вони просто дивились один на одного.

– На меч свій сподіваєшся? – запитав незнайомиць тихо. –

Та це ж на один твій меч тут кілька сотень знайдеться...

– Дбайливий ти, – Станко знову посміхнувся. – А сам хто такий? Лісовий дух? Король діброви?

– Я?

Станко побачив, як дбайливий вираз ув очах незнайомця змінюється новим – схоже, це була трохи перебільшена покірність долі:

– Я?

Він винувато розвів руками, як селянин, який повернувся з базару без виторгу в кишені. Схилив голову на плече, всім своїм виглядом показуючи: я браконьєр і є, і не приховую цього, адже переді мною не стражники, а шмаркатий хлопчисько, хоча і здоровий, і з мечем...

Станко пирхнув і пішов за своїм заплічним мішком.

– Стривай! – закричав йому вслід незнайомиць. – Іліяш мене звати... У тебе сильце чи сітка?

– Я не браконьєр, – заявив Станко, закидаючи мішок за спину.

– Та облиш... Послухай, не втікай, ти мене боїшся, чи що?

– Тебе?! – Станко обернувся, заготовивши на обличчі зарозумілу гримасу, яка тут же, одначе, випарувалася, тому що цей самий Іліяш тримав у опущеній руці тушку зайця, що казна-звідки взялася.

Живіт Станко жалібно заплакав. Іліяш вітально хитнув

тушкою, як квіткарка весільним букетом:

– Засмажимо за традицією... Завтра – невідомо що, раптом – стражники або вепр там скажений... Я ж бачу – ти не зрадник, хороший хлопець, тільки дуже вже молодий...

Станко помовчав.

– Це вірно, – сказав він нарешті, знімаючи з плечей мішок, – я не зрадник.

Іліяш особливо ретельно вибирав місце для багаття – на піску, в улоговинці, щоб слідів не залишити і щоб дим не був помітний здалеку. Заєць, смажений на рожні, виявився справжнім князівським зайцем – жирним, смачним, і Станко ледь не відгриз собі пальці, розправляючись із ніжним зайчим боком.

– Добре живе... князь, – бурмотів він, працюючи щелепами, – солодко їсть... м'яко спить, напевно...

Іліяш посміхнувся:

– Не без того... Князю що – усіх зайців не зжерти... Так напустив же стражників-псів: травичку йому не зімни, рибку йому не злови, зайчик такий ось – життя може коштувати... Та не хвилюйся, їж, із Іліяшем не пропадеш, Іліяш бувалий звір...

– Отож-бо я дивлюся, – Станко кинув у прогоріле багаття начисто обгризену кістку, – тож бо я дивлюся, земля тут масна, сита така земля...

– Авжеж, – Іліяш потягнув до себе свій худий заплічний мішок, – авжеж, земля тут, як хороша наречена – багата

і незаймана... Самих зайців плодиться, як мишею у підпіллі... Ні ж, нехай їх краще вовк розірве, ніж добрі люди, ми ось, засмажимо... нишпорять і нишпорять, дозорці, пси, щоб земля під ними провалилася...

Іліяш плюнув, уклавши в свій плювок увесь праведний гнів на ненависних йому стражників. Відсапався, примружившись, глянув на небо – і витягнув зі свого мішка неабияких розмірів баклажку. Оцінююче глянув на Станка, неспішно вийняв корок із вузької шийки і потягнувся носом до отвору, що утворився.

Станко дивився, механічно облизуючи пальці. Іліяш утягнув носом повітря, напівзаплющив від щастя очі, і обличчя його освітілося зсередини неземним блаженством.

– Так, – сказав він, нарешті опускаючи баклагу. – Вірна подружка моя... Такого, хлопче, жоден пес із варти, ні навіть князь у його замку не куштували, ось...

Він остаточно заплющив очі, ніби відмовляючись од земних поневірянь, підніс шийку до рота і дбайливо, як юнак, який уперше цілує кохану, торкнувся її губами.

Суха його шия здригнулася раз, удруге... Станко чогось рахував ковтки.

Нарешті Іліяш угамувався. Відняв баклажку від рота. Видихнув. Оглянув світ абсолютно щасливими очима. Скося глянув на Станка – і відвів погляд.

– На, – сказав неохоче. – Скуштуй теж, добре вже. Тільки дивись – три ковтки, три, не більше!

Баклажка виявилася несподівано важкою – Станко ледве не розлив її над багаттям. Тільки встиг піднести шийку до рота – і тут же Іліяш узявся відбирати посудину:

– Це п'ятий! Це п'ятий ковток, досить!

Станко дурнувато всміхнувся.

У роті танув небувалий смак – вина, а може, не вина, а може... Останній димок згасаючого багаття здійнявся у вечірне небо, і з цим димком злетіли прикрощі та тривоги Станка.

– Подобається? – ревниво запитав Іліяш.

Станко закинув голову і розсміявся.

Потроху сутеніло, але вечір був теплий, тихий, і немислимою здавалася небезпека, і неможливою – смерть.

Станко потягнувся, із задоволенням відчуваючи сильне й гнучке своє тіло.

– Замок далеко? – запитав він мовби ненароком.

– Га? – насторожено обізвався Іліяш, і Станко навіть посміхнувся: чи глухим прикидається справді?

– Замок, замок князя Ліго далеко звідси?

Іліяш зіщулився, якось знітився, ніби дія чудового напою закінчилася:

– А що тобі замок? Тут промишляй... Тут землі багаті...

– Плював я на твій промисел, – Станко знову посміхнувся. – Мені в замок треба.

Іліяш підвів на нього похмурі очі:

– До князя в гості, чи що?

– До князя, – Станко почувався сильним і впевненим. –

Тільки не в гості. Мені треба обов'язково його вбити.

Стало тихо – так тихо, що можна було за десять кроків почути метушню мишки-полівки.

Іліяш сидів, не закриваючи рота. Станкові зробилося смішно: сільські дітлахи в таких випадках обов'язково плювали у «роззявлені ворота».

– Отакої... – пробурмотів нарешті Іліяш. – Тож бо я дивлюся – хлопець начебто не простий... А він божевільний, хлопець цей. Тільки і всього.

– Це хто ще божевільний, – Станко відчув до браконьєрства навіть деяку поблажливість, – ти чи я... Жалієш ти князя, чи що? Друг він тобі чи братик? Негідник же він, так?

– Ну... негідник, – сказав Іліяш пошепки й озирнувся.

– Ну от і буде на землі на одного негідника менше...

Іліяш помовчав, важко дихаючи; потім раптом обхопив себе за плечі і ні з того ні з сього розсміявся:

– Ах ти... жартівник... Убивця малолітній... Та ходили і без тебе, жоден не повернувся! Ходили здорові, в латах, і поодинці, і загонами, і жоден... Навіть до князя не добрався, до замку не дійшов! Та княжа земля знаєш яка? Тут травичка, квіточки, а глибше підеш – землі беззаконні, де князеві предки один одного різали... Там плюнь наосліп – у десять пасток плювок влучить! А якщо по дорозі йти, так там на кожному кроці по кінному роз'їзду... Стражник не питає, слова не скаже – відразу вішати, та за ноги...

Він раптом нахилився вперед, і обличчя його опинилося

просто навпроти обличчя Станка. Зашепотів, заглядаючи у вічі:

– І ще, знаєш, князя нікому не вбити. Заговорений він, мечі відскакують... Усі це знають, тільки ти...

Він так само раптово відкинувся назад і запропонував голосно, доброзичливо, як нічого й не сталося:

– Скажи, що ти пожартував.

Станко помовчав, потім поклав свій меч собі на коліна, погладив піхви і трохи витягнув меч. Блідо спалахнула сталь.

– Я не пожартував, – сказав Станко тихо. – У мене право є... Право, якого немає ні у кого, розумієш? Я його син.

Він не дивився на Іліяша. Зітхнув, вів далі, звертаючись до клинка:

– Князь заговорений, це точно... Це всі знають. І всі знають, що вбити його може тільки рідний син. Я. Розумієш?

Він підвів очі.

Іліяш сидів тихий, заціпенілий, і обличчя його в приимерку здавалося дуже блідим. Станко знову зітхнув, поліз за пояс і витягнув монетку – срібну, стерту:

– Ось... Тут, на монеті, князь, мій батько. Я його впізнаю, де б не зустрів, упізнаю... І вб'ю.

Іліяш устав і відійшов у темряву, що загусала.

Станко крутив у пальцях монетку; думки його відразу опинилися далеко-далеко, і тому відлучка Іліяша не викликала в нього ні подиву, ні занепокоєння. Хіба мало чого захочеться людині після такої звістки!

Але минали хвилини, а Іліяша не було; Станко засовався, закрутився, вдивляючись у темряву. Десь далеко закричав нічний птах, і Станко, здригнувшись, схопився за меч: а що, коли Іліяш пішов за вартою?!

Але в цю саму мить браконьєр повернувся, притискаючи до грудей оберемок сухих гілок. Кинув їх усі на тліючі жарини – але ж раніше не дозволяв розводити великий вогонь!

Під купою гілок затріщало, двома стрічками виповз дим, і незабаром у нерівному світлі багаття, що розгорялося, Станко побачив обличчя Іліяша.

Браконьєр був зосереджений, навіть задумливий. Поворухив губами, дивлячись у вогонь, і сказав нарешті:

– Ну, якщо так... Якщо правда – син... Навіщо ж тата вбивати, га?

Станко ощирився. Іліяш зиркнув на нього з побоюванням:

– Гаразд – твоя справа...

І додав благально:

– Покажи монетку, га?

Станко завагався, потім простягнув над багаттям руку – для цього довелося підвестись – і дав Іліяшу можливість узяти з долоні свій дивний талісман.

Браконьєр роздивлявся довго – погляд на монету, зосереджені роздуми, погляд на Станка...

– Т-так, – сказав він нарешті, – а до князя ж іще добратися треба... Син – добре, меч – добре... Тільки пасткам усе одно,

хто ти такий і з чим завітав.

– Я доберуся, – сказав Станко недбало.

Гліяш підкинув монетку на долоні. Зітхнув і почав розважливо:

– Про дорогу я тобі розповідав – там варта. Можна йти в обхід, дай-но подумати... На околицях – патрулі, капкани, але це нічого... «Чого» починається глибше, ближче до замку, в цих самих беззаконних землях. Цим пасткам років по триста, і маги їх ставили, маги, розумієш? «Жовтомари», «зажери», «ті, що в смолі», «ті, що в болоті»...

– Хто – в смолі? – не витримав Станко. – Хто – в болоті?

Браконьєр знизав плечима:

– Якби ж знагтя...

Знову стало тихо, тільки вогонь тріщав, пожираючи тонкі гілки. Гліяш знову встав і знову приніс із темряви оберемок хмизу.

– Спочатку – ліс, – вів далі він, простягаючи над вогнем руки, – потім камені... Навколо замку – озеро, і теж про нього недобра слава...

Темна підозра ворухнулася в душі Станка.

– Ти що, під самим замком промишляв? Звідки ти все знаєш, га?

Браконьєр скривився, як від болю. Потираючи скроні, сів на своє місце – навпроти співрозмовника.

– Правильно питаєш, Станку... Все знаю, це правда. Тому що ще року не минуло, як із цими псами-стражниками одну

лямку тягнув, розумієш? Вислужився, нашивку заробив... – Іліяш смачно плюнув у багаття, у вогні зашипіло. – В самому замку вартою стояв, у патрулях гасав... Тільки кепсько там, друже. Браконьєрів вішай та капітану підметки лижи... А капітан попався – ну така с-сволота... – Іліяш відвернувся.

Станко мовчав, неприємно вражений. Іліяш відчув деяку його гидливість, пробурмотів засмучено:

– Ну добре, добре... Що у мене тепер – клеймо на лобі? Зараз уже не служу...

– Звільнився? – глухо запитав Станко.

Іліяш пирхнув:

– Звільнився... Звідти на той світ звільняють... Утік, звичайно!

Він раптом усміхнувся і змовницьки підморгнув:

– Мапу прихопив у капітана... Хороша мапа, Станку, років триста їй... Тепер займаюся у князя під носом, живу розкошуючи, тому що хто стежки знає? Хто пастку за версту обійде? Хто в затишній нірці від патрулів сховається? Іліяш!

І браконьєр задоволено засміявся.

Станко дивився, як він сміється, і якась думка, що давно вже бродила краєм його свідомості, позначалася все ясніше і чіткіше.

– Іліяшу, – сказав він нарешті.

Той припинив сміятися:

– Що?

Станко зібрався з духом:

– Хочеш заробити, Іліяшу?

Браконьєр насупився:

– Що?

У вогнищі тріснула товста гілка, в небо купою посипались іскри.

– Проведи мене до замку, – Станко перевів подих, – проведи мимо пасток, а я заплачу, як провіднику.

Іліяш розреготався. На великих і білих зубах його грали відблиски від багаття.

– Ох-хо... Ой, хлопче... Ой, насмішив... Та де ти такого дурня... знайдеш, ха-ха... Такого дурня, щоб через усі пастки до замку тягнувся?!

Він сміявся і сміявся, поки Станко не процідив крізь зціплені зуби:

– Двадцять золотих.

Сміх обірвався. Іліяш завмер, затискаючи рот долонею. Потім прошепотів із побожним жахом:

– Скільки?

– Двадцять, – сказав Станко твердо.

Іліяш відсунувся. Брови його зійшлись, а рот неприємно скривився:

– Ну, хлопче... Даремно я з тобою, видно... Кого ти пограбував, га? Купця на великій дорозі? Убив, мабуть? – він схопився, готовий бігти геть. – Ти ось що... У мене нічого немає, ясно? Я чесний мисливець, а не вбивця!

На Станка хвилию накопилася втома. Напевно, дія чудо-

вого напою, на жаль, закінчилася.

– Я не вбивав, – сказав він у вогонь, – і не грабував. Я бу-
динок продав, корову, свиню, господарство... Все продав...
А ти трясешся чогось і нісенітницю верзеш...

Іліяш зачекав, ніби прикидаючи, можна вірити Станкові
чи ні. Бочком, бочком наблизився:

– Покажи.

– Що?

– Монети покажи. Думаю, чи не брешеш?

Станко, зітхнувши, зняв із пояса гаманець і витягнув важ-
ку брязкучу жменю золота.

Іліяш обімлів – укотре за короткий час їх дивного знай-
омства.

Коли вкладалися спати, браконьєр запитав ні з того ні з
сього:

– Ну, тато твій, значить, князь Ліго... А мама хто?

Невідомо, чи чув Станко його запитання. Він згорнувся
калачиком, натягнувши куртку на голову, і відразу ж заснув.

Іліяш пом'явся, постояв над ним, перепитав пошепки:

– Так хто ж мама твоя, га, хлопче? Яка принцеса?

Станко буркнув щось – очевидно, уві сні. Іліяш знизав
плечима і сів біля багаття, що догоряло.

Зійшов місяць; згорнувшись, спав Станко, і навіть уві сні
руки його стискали піхви меча. Навпроти сидів зарослий гу-
стою щетиною браконьєр і розглядав стерту срібну монет-
ку – роздумував, потирив лоб, чогось дивно посміхався. У

місячному світлі безбородий профіль князя Ліго на монеті здавався особливо вольовим і особливо гордовитим.

Корчма вместилася на перехресті, біля самого кордону княжих земель, як миша під боком у дракона. За невелику плату господар водив цікавих на плоский дах і показував зверху межу. Неглибока ця канава ділила світ навпіл – з одного боку лежала знайома, безпечна земля, на якій можна виростити тютюн або викопати колодязь; з іншого боку підступали землі князя Ліго, «на які хто ступить – ноги відрубують».

Корчма процвітала – заходили сюди браконьєри, заглядали і стражники. Чимало було цікавих, що з'явилися подивитися на перших і других та побачити з даху страшну межу.

Іліяш прискіпливо оглянув поклажу і спорядження Станка і тепер робив покупки. У маленькій корчемній крамничці знайшлася пара добротних чобіт (старі черевики Станка Іліяш висміяв, як непридатні для подорожі). Прожиток під час походу належало добувати полюванням, і Іліяш закупив цілий мішок солі – їсти несолону дичину він, виявляється, не бажав.

Наповнивши заплічні мішки всякими необхідними припасами, компаньйони сіли за обструганий стіл у кутку, щоб випити на доріжку. Іліяш змовницьки насунув капелюх на самий лоб, а Станкові велів сісти обличчям до дверей і відразу ж дати знати, якщо до корчми заваляться «ці погані пси».

Станко почувався вкрай незатишно – принаймні поки не осушив три кухлі пива. Одразу ж після цього його настрої значно поліпшився, він розправив плечі та роздивився навколо.

Корчму було складено з цілісних колод; стеля задимилася так, що запросто зійшла б за нічне небо, надумай господар приліпити на неї кілька мідних зірочок. На стінах де-неде висіла старовинна зброя, а на каміні роздувала капюшон дохла кобра. Станко був уражений – як вони зуміли зробити таке майстерне чучело?

– Вина! – крикнув Іліяш.

Із глибини зали до них заспішила дівчина-служниця. Волосся її по-розбійницьки було зав'язане червоною косинкою, але нічого войовничого не було ні в тонкому миловидному обличчі, ні в спокійних темних очах, ні тим більше в платтячку з фартушком, серед оборок якого можна було прочитати шовком вишите ім'я: Віла.

Дівчина прислуговувала їм із початку вечора; Станко раз у раз ловив на собі уважний погляд, але зовсім інші турботи тут же витісняли Вілу з його думок. Тепер він наважився поглянути їй просто у вічі – і з задоволенням побачив, як білі її щоки темніють від припливу крові.

– Мені – ще вина, – заявив Іліяш і раптом проспівав хрипким тенором:

Ві-іло, Віло,

невже мені наснилось?!

Тра-ла, тра-ла-ла...

Із-за сусіднього столу на них скося глянули, а бідолашна Віла вкрай зніяковіла.

– ...А юнакові – ще пива, еге ж, Станку?

І, не чекаючи підтвердження, Іліяш відправив служницю рухом руки.

Станко крадькома повернувся – поруч на стіні був прибитий гладенький щит. У курній і подекуди вкритій вм'ятинами поверхні щита відбивався Станко – м'язистий, широкоплечий, із недбало розкиданою на плечах гривною темного волосся, зі сталевим блиском у примружених очах і родимкою на правій щоці... Він згадав, як почервоніла Віла, і чомусь почервонів теж.

– О лани-ити, лани-ити, рум'янцем зали-иті! – заспівав тут же Іліяш і вів далі без переходу: – Йдемо ми з тобою, Станку, просто свині в зуби... Або кабану під хвіст, кому як більше подобається... А чому, спитаю я тебе, справжні чоловіки не можуть вирушити до щура в глотку? Спра-авжні чоловіки, тобі скільки років, до речі?

– Шістнадцять, – відповів Станко, який від несподіванки не здогадався додати собі рік або два.

Іліяш здивувався:

– Невже? А в кого ти здоровенний такий удався, в маму чи в тата?

Станко насупився. Іліяш, звичайно, базіка і пустодзвін, але і в жартах слід знати міру...

Намагаючись триматися подалі від Іліяша, до столу бочком наблизилася Віла. Глечик вина і величезний кухоль пива перекочували з її таці на обстругану стільницю. Станко знову зловив на собі погляд – і відвернувся.

– Вип’ємо, – Іліяш хлюпнув вина у свою склянку, так що навколо на столі відразу утворилася червона калюжа, – вип’ємо на доріжку... Нехай добрі духи, як то кажуть, «оксамитом – стежку нашу, а ворогам – по п’явці в кашу»... П’явку їм у зуби, цим собакам-дозорникам! – Іліяш притишив голос і озирнувся.

– Вип’ємо, – сказав і без того захмелілий Станко. – Вип’ємо за князя... Побажаємо йому легкої смерті! – він розреготався, задоволений своїм жартом, а Іліяш тим часом закрутив головою з подвоєним старанням – чи не чув хто?!

– Ти... тихіше поки що, – бракон’єр перехилився через стіл. – Язиком плескати – це будь ласка, а на ділі хто чого вартий – скоро побачимо...

Станко повільно поставив спорожнілий кухоль на стіл. Схилив голову молодий бичок, та й годі.

– Уб’ю, – сказав він тихо і глухо. – Заприсягся – і вб’ю.

І такою ненавистю сповнені були ці слова, що Іліяш відсахнувся:

– Слухай... Не моє діло, звичайно... Але він тобі тато, татусь, що ж ти сичиш, як змія... Та за що ти його... не злю-

бив, га?

Станко тупо втупився в червону калюжу на столі. Мовив нарешті:

– Гаразд, я тобі розповім, щоб зуби поберіг, даремно не шкірив...

Він відкинувся на спинку стільця і переривчасто зітхнув, збираючись із думками. Історія, яку він мав намір розповісти, була священна – згадуючи її напередодні походу, він ніби піддавав себе очисному ритуалу. А Іліяш – добре вже, якщо хоче, нехай послухає...

– Мати моя, – почав він повільно, – мати моя жила в одному селищі, далеко звідси... Вона була єдина дочка в шанованій родині, й у неї був наречений, готували весілля. Вона була... Непорочна дівчина... І напередодні весілля через селище проїжджав князь Ліго зі стражниками.

Іліяш слухав, подавшись уперед, облишивши жарти, щільно зсунувши брови.

– Напередодні весілля... – вів далі Станко. – Мати стояла біля воріт рідної домівки, святкова, щаслива... І вона сподобалася князю!

Він гримнув об стіл порожнім кухлем. У дальньому кутку корчми гучно заіржала п'яна компанія. Пальці Станка, що стискали дерев'яну ручку, побіліли.

– Вона СПОДОБАЛАСЯ князю! І він... він... Він схопив її, не сходячи з сідла! Він вирвав її з рук батька, який спробував заступитися... Він розсік обличчя її нареченому, який

кинувся під копита коня... І він відвіз її, відвіз, і лакеї його рвали животи від сміху, розумієш?! Відвіз у поле... І там... просто в полі... Так брудно, жорстоко... поглумився і кинув. У полі... І не було кому її захистити!

Іліяш здригнувся і підвів голову. В очах у Станка стояли сльози.

У дальньому кутку корчми перекинули стіл і побилися. Раз у раз грюкали двері; повз, здивовано глянувши, ковзнула Віла – розбійницьку червону косинку її було тепер прикрашено самотньою трояндою.

Станко мовчав довго. Мовчав і Іліяш.

– Відтоді, – нарешті видушив Станко, – відтоді її життя змінилося, зовсім змінилося... Накласти на себе руки їй не дали. Батьки не пережили ганьби, померли мало не в один день... Знаєш, у селі дуже суворо, якщо дівчина... ну, ти розумієш... А мати народила... мене. Йшла, ховалась... Її на ланцюг посадили біля колодязя, є такий звичай, якщо дівчина народить... Усі мали плювати їй в обличчя. І плювали... Вона... Ну, що тобі розказувати... Я з пелюшок був байстрюком, виродком, «нагуляним», «прижитим»... А князь...

Голос Станка затремтів від ненависті. Іліяш дивився, як звужуються в щілинку, сіпаються пеленою його зазвичай ясні очі.

– КНЯЗЬ... Князь Ліго... Він і забув про неї, звичайно. Він пив-їв, спав-гуляв, лапав дівок... А мама померла півроку тому. І як настав час смерті, покликала мене і... Убий,

каже, його. Покарай його. Покарай, хай не на площі, нехай не в петлі... Помстися... – він схлипнув. – З тим і відійшла.

П'яну компанію виставили з корчми. Стало тихо, тільки Віла дзвеніла посудом, розбираючи завали, залишені побоїщем.

– Він думав вийти сухим із води, – сказав Станко з недоброю посмішкою. – А от цього разу не вийде. Тому що я його обов'язково вб'ю, хай там що!

І він стиснув під столом руків'я свого меча.

Іліяш мовчки взяв зі столу свою склянку і величезними ковтками почав поглинати вино.

– Так... Сумна історія, – сказав він нарешті, злизавши останню краплю. – Нічого не скажеш... Та тільки знаєш, хлопче... Може, мати твоя просто згрішила в юності, а потім, аби гріх прикрити, цю історію приду...

Важкий пивний кухоль, спрямований молодою безжальною рукою, влучив Іліяшу прямо в ніс.

Бризнула кров. Ще не встигнувши оговтатись, Іліяш перехопив праву руку Станка і, ледве ухиляючись від безладних ударів лівої руки, закричав:

– Та пожартував я! Скажений, пожартував!

Кров заливала його шкіряну безрукавку. Станко, блідий, вискалений, відкинув кухоль і, вивільнивши праву руку, спробував схопити Іліяша за горлянку.

– Господарю! Бійка! – закричали відразу з декількох кутів.

Іліяш вислизнув зі сталевих обіймів свого супротивника

і, відскочивши під захист широкого столу, виставив перед собою долоню:

– Станку, гаразд... Добре, вибач, я пожартував... Ну, хіба мало що буває, а твоя мати не така, зовсім ні... Тихо, хлопче, заспокойся, будь ласка!

До них уже бігли господар і два здоровенні наймити. Станко важко дихав, стискаючи кулаки.

– Усе гаразд! – Іліяш скинув руки назустріч тим, що підбігали. – Усе гаразд, це нічого, ми вже тихі... Не переймайтеся, панове, не переймайтеся... – і він променисто всміхнувся, і усмішка ця, облита кров'ю з розквашеного носа, була особливо чарівна.

Господар незадоволено гмикнув, наймити презирнулись, і вся згряя неохоче відступила.

– Сядь, – втомлено сказав Іліяш.

У Станка підкосилися ноги, він важко опустився на стілець.

– Витримки в тобі, як меду в мусі... Перед таким походом у корчмі шуміти... Уся затія на волосині висіла, ти хоч розумієш?

Станко мовчав, ледь переводячи подих. Іліяш дістав звідкись хусточку і заходився відтирати обличчя, і руки, і безрукавку.

– Крові скільки... Знайшов кому кров пускати, вояка...

Станко похмуро дивився в стіл. Іліяш позітхав і витягнув зі свого мішка пузату баклажку. Потряс із жалем, простягнув

Станку:

– На, хлисни...

І Станко хлиснув.

Прояснилась обважніла від пива голова. Хитнулася закурена стеля, і Станко привиділися в глибині її білі зірки.

– Я... Вийду... – пробурмотів він неслухняним язиком і, щасливо всміхаючись, пішов із потреби.

Іліяш озирнувся – Віла стояла осторонь і проводжала Станка довгим уважним поглядом.

За Станком зачинилися важкі двері, він вийшов на середину двору і довго стояв у темряві, повернувшись обличчям до княжих земель... І він не бачив, як Іліяш поманив до себе дівчину, як щось гаряче і переконливо шепотів у густо почервоніле вухо, як дівчина намагалася відштовхнути його руку, яка квапливо запихали щось їй у долоню... Віла хитала головою, бурмотіла щось у відповідь, намагалася відсторонитись – але Іліяш був наполегливий, і знову і знову вкладав у ніжну долоньку щось, невидиме іншим відвідувачам...

Віла здалася. Затиснула підношення в кулаці. Щось буркнула Іліяшу і вийшла.

Станко того вечора так і не повернувся до обідньої зали.

...Він прокинувся від того, що довга соломинка влізла йому в ніс. Він чхнув і розплющив очі.

Сіно, і сіно, і знову сіно, золоте, осяяне сонцем... Станко схопився за голову і сів.

Сонце пронизувало сарай наскрізь, і зовсім близько була

дощана стеля, і дуже далеко внизу – дверцята, низькі, як у курнику... Станко отетеріло озирнувся – поруч на прим'ятому сіні лежала червона розбійницька косинка, і теж прим'ята.

Похитуючись, як п'яний, він вибрався назовні.

Пирхали коні, вантажилися вози; снували наймити і постояльці. Станко все ще не розумів, де він. Притримуючись рукою то за стіну, то за стіс дров, то за паркан, рушив у обхід широкого двору. Куточок червоної косинки жалібно звисав із судорожно стиснутого кулака.

За рогом сараю виявився Іліяш.

Як нічого й не сталося, браконьєр сидів верхи на товстій обструганій колоді. Поруч, прихилившись один до одного, ніби шукаючи один в одного захисту і заступництва, тулились їхні заплічні мішки.

– Ось, нарешті, і ти! – оголосив Іліяш радісно.

Станко мовчав, стискаючи косинку.

– Шкода, що нічка коротка? – поцікавився Іліяш співчутливо.

Не кажучи ні слова, Станко закинув свій мішок за спину.

2

Через кілька годин вони йшли ледь помітною ліською стежкою – попереду Іліяш, озброєний важкою палицею, Станко – трохи відстаючи.

Гаманець його зробився набагато легшим – десять золотих, половина домовленої суми, перекочувала до провідника. Другу половину Іліяш мав отримати в кінці шляху – біля підніжжя замку.

– Біля підніжжя! – твердив Іліяш, перераховуючи монети. – А в замок я не піду, хоч ти мені золоту гору вивали і зверху пряник поклади, в замок я ні ногою, ти це запам'ятай!

Він довго розглядав монети, пробував на зуб, навіть нюхав; Станко, пам'ятається, подумав тоді, що Іліяш у житті не бачив стільки золота відразу.

Тепер Станко тягнувся слідом за провідником, не відриваючи погляду від його високих, мокрих від роси черевиків.

Перший крок великого шляху було зроблено; Станко прямував до замку князя Ліго з мечем на боці й жадобою помсти в душі. Тим прикріше було, що в цей священний час йому думалося не про помсту, а про якісь дивні речі.

Учорашній вечір згадувався ніби в серпанку; щось аморфне, тепле, яке не має назви, сумбурне і солодке вгніздилося у нього всередині й не бажало виходити.

Учора він уперше торкнувся жіночих грудей. Хай пробудуть із нами добрі духи! Навіть зараз, згадуючи про це, він укривався потом, і добре, що Іліяш іде попереду і не бачить його палаючих щік...

Він натрапив на Вілу посеред двору, в темряві, і відразу чомусь упізнав, хоча ніч стояла – хоч в око стрель. Вона не відсторонилася, не втекла; біля його щоки якимось раптом виникла тепла долонька, потім губ його торкнулися... Добрі духи! Торкнулися оксамитові вологі губи, і у відповідь їм із самого нутра Станка піднялося болісно-солодке відчуття, пам'ятне з напівдитячих неспокійних снів, але вже куди тим снам було до цієї нестерпно гарячої хвилі! Потім його кудись вели, і він спотикався в темряві, тому що ноги зробилися чужими і все навколо крутилося, вертілося, пронизане короткими спалахами... Потім...

Станко спіткнувся об корінь, який виступав із землі, і перерив подих. Спи́на Іліяша, як і раніше, розмірено погойдувалася попереду, і світило сонце, і пояс приємно відтягував тягар меча, але серце ганебно калатало і не бажало заспокоюватися.

...Потім був запах сіна, і її руки виявилися сміливими до безсоромності. Він спочатку заціпенів, а потім розслабився, піддався, розчинивсь у гарячому, пульсуючому... Його долоні вперше в житті торкнулися оголеного жіночого тіла, пальці блукали по невідомих рівнинах і теплих круглих пагорбах, потім забрели казна-куди...

Довга гілка, що перегороджувала дорогу невисоко над землею, вдарила Станка під коліна. Він утратив рівновагу і впав, простягнувся, і заплічний мішок, підскочивши, стукнув його по шиї, а меч – по нозі.

Іліяш оглянувся миттєво – як дикий звір, у будь-яку секунду готовий до поединку. В руці його зблиснув кинджал; та коли подивився на лежачого уздовж стежки Станка, хижа готовність на його обличчі змінилася трохи перебільшеною скорботою:

– Далеко підемо, хлопче... І оселедцю не добігти, і тарганові не доплисти, так далеко ми з тобою підемо... Таким собі манером...

В очах його Станкові привиділася надто вже тямуща насмішка. Він підвівся, червоний, як розбійницька косинка Віли.

Рушили далі. Станко хмурився і дивився під ноги, а перед очима у нього було сіно, сіно, чорні купи сіна, смужка неба з зірками, запашне волосся на обличчі... От тільки чи вдалось їм домовитися про весілля? Адже весілля тепер не минути, Віла любить його, і він, звичайно, теж...

Пообідали на узліссі молодого ліска. Це було надзвичайно красиве місце – щось подібне до цього Станко бачив у дитинстві на картині одного бродячого торговця. Пишні крони, мереживна тінь на високій траві, далекі пагорби, заплямовані зеленню кущів... Іліяш наминав за обидві щоки хліб із сиром і голосно міркував, що непогано б завтра зловити в

сильце перепілочку.

Станко поглядав на нього з осудом. Небезпечний похід дивним чином нагадував розважальну прогулянку з пікніком; дорога лежала, як у приказці мовиться, «оксамитом», і ні труднощів, ні, тим більше, небезпек не було і сліду.

Іліяш базікав, а Станко згадував, як натхненно той розписував злигодні майбутнього шляху. На двадцять золотих можна ціле господарство купити... Ціле господарство! Спритно браконьєр собі ціну набив... Завтра перепілочку зловимо, післязавтра – куріпочку, потім зайчика чи ще кого... А там і замок – усі ці перекази щодо пасток можуть виявитися балаканиною, а ти, Станку, викладай гроші на бочку!

Іліяш змахнув крихти зі своєї безрукавки, на якій подекуди залишилися напівстерті цятки крові. Станко згадав, як болісно соромно було йому вчора, як він стояв, не наважуючись повернутися до корчми, де щойно розбив приятелю ніс... І тоді Віла...

– Вставай-но, – усміхнувся Іліяш, помітивши, як якась мрійливість заволокла до того похмуре обличчя Станка. – Сонечко високо, мила далеко, як у пісні співається... Чи ти передумав і не хочеш більше вбивати тата?

Станко зціпив зуби і встав.

Швидко і безтурботно вони йшли ще кілька годин, і сонце схилилося на захід, і Станко абсолютно впевнився, що Іліяш його обдурих. Стежка випірнула з одного гайка, щоб пірнути

в інший; розділяв їх пишний, усіяний квітами луг – жодна сільська дівчина не втрималася б від спокуси негайно сплести віночок.

Ледве супутники ступили на цей луг, як Іліяш став наче вкопаний. Станко, звичайно ж, зробив два зайві кроки і мало не налетів на жорстку браконьєрську спину.

– Ромашко-ромашко, розкажи мені: мене люблять ачи ні... – почув Станко бурмотіння провідника.

І тоді, роздратований і злий, він відсторонив Іліяша з дороги і гордо рушив через луг, усім своїм виглядом показуючи, що вивів шахрая на чисту воду.

– Стій!!

Вигук пролунав різко, ніби батоном хльоснули. Станко, не встигнувши зміркувати ще, в чому річ, завмер із піднятою ногою.

Іліяш не сміявся. Блідий, він схопив Станка за барки:

– Куди?! До праотців захотів? Як домовлялися, шмаркачу: я попереду, ти за мною!

Станко розгубився і тому ні слова не сказав у відповідь.

Іліяш відпустив його, став, упершись своєю палицею в землю, і вступився у зелений луг, ніби побачивши на ньому зграю привидів.

Кілька хвилин обидва мовчали. Станко тупо дивився то на провідника, то на смарагдові хвилі, які безтурботно гуляли по верхівках трав.

Іліяш, нарешті, зробив крок уперед. Упевнено викинув

уперед себе руку з палицею, і Станко подумав було, що той побачив змію, – але жодна змія не могла б видати той звук, що відразу після цього пролунав:

– Клац-зззз...

Іліяш насилу підняв палицю. На кінці її Станко побачив темне громіздке пристосування, залізну пащу з двома рядами зімкнутих блискучих зубів. За пащею потягнувся з трави брязкучий іржавий ланцюг.

– Пси, – сказав Іліяш крізь зуби. – Собаки і є... Подивися, хлопче...

Станко, долаючи раптову боязкість, схилився над залізним предметом. Це дійсно була паща – придивившись, Станко розгледів і морду – потворну, жаб'ячу, з напівзаплющеними олов'яними очима. Залізні зуби, зімкнувшись, залишили глибокі відмітини на палиці.

– Це... пастки? – поцікавився Станко, намагаючись говорити якомога байдужіше.

Іліяш пирхнув:

– Це капкани... Просто капкани на нашого брата. І що цікаво – спрацьовує така штука лише раз, і якщо пащу закрие – потім їй зуби не розімкнеш...

Станко не дуже-то повірив, але вирішив не уточнювати. Залізна морда з олов'яними очима справила на нього найнеприємніше враження.

– Слід у слід, – сказав Іліяш неголосно, прикидаючи відстань до гайка, що лежав попереду. – Куди я ступлю, туди

і ти... Зрозумів?

– А в обхід... Ніяк не можна? – Станко дивився вбік з найнезалежнішим виглядом.

Іліяш пирхнув і з видимим зусиллям видер палицю з зубів залізного чудовиська. Глухо дзвякнувши, капкан відлетів у траву – Станкові привидівся злісний олов'яний погляд, який проводжав мандрівників із-за стебел.

Ішли повільно. Навколо хвилювалася трава; була вона соковитою, ситою, густою, і в гущі цій, здавалося, нічого не розгледіти – лише квіточки, та вузьке листя-стрілки, та бджоли...

– Клац-ззз!

Станко похолов. На палиці в Іліяша зімкнув щелепи ще один капкан; Станко придивився – цей був менший, легший, і замість зубів у нього в пащі були голки – товсті, ніби шевські, вістря вимазані темним...

– Ну до чого пси, – сказав Іліяш з огидою. – Цей із отрутою, бачиш? Але зате розімкнути можна...

Нахилившись, він двома руками взявся за залізні щелепи. Станко стояв, мордуючи і гризучи рукоятку абсолютно непотрібного тут меча.

Руки Іліяша напружились; отруєні голки неохоче відпустили палицю. Дивлячись на залишені ними глибокі дірки, Станко раптом уявив, як такий капкан замикається на нозі...

– Чоботи, – сказав він хрипко.

Іліяш обережно позбувся капкана:

– Що?

– Якщо в чоботях, як я... прокусить халяву?

– Прокусить! – повідомив Іліяш радісно. – Ці зубки залізо пробивають, їм чобіт прокусити – все одно, що кашу прожувати...

Він випростався, з жалем розглядаючи свою неабияк постраждалу палицю. Знову подивився на гайок, який маячив попереду:

– Уперед. Слід у слід.

Станкові не треба було нагадувати. Торкаючись підшвою землі, він увесь зіщулювався, чекаючи почути «клац-ззз». Твердо поставивши ногу і залишившись живим, він знесилено видихав, щоб знову зіщулитися перед наступним кроком.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.